

Monitor deelname lees- en schrijfonderwijs door laaggeletterden 2009

Annemarie Groot, Jo Fond Lam, Elle Langens, Piet Litjens, Mohammed Meziani, Jan Neuvel en
Mirella Verspiek

Colofon

Titel: Monitor deelname aan het lees- en schrijfond onderwijs door laaggeletterden 2009

Auteurs: Annemarie Groot, Jo Fond Lam, Elle Langens, Piet Litjens, Mohammed Meziani, Jan Neuvel en Mirella Verspiek

Ontwerp omslag: Theo van Leeuwen BNO

Foto's: Monique Kooijmans

Vormgeving: Evert van de Biezen

Bestelnummer: A00569

Uitgave: CINOP, 's-Hertogenbosch
Mei 2010

© CINOP 2010

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISBN 978-90-5003-551-4

Postbus 1585
5200 BP 's-Hertogenbosch
Tel: 073-6800800
www.cinop.nl

Inhoudsopgave

1 Inleiding	1
1.1 Achtergrond van de monitor	1
1.2 Consequenties voor de monitor	5
1.3 Doel van de monitor 2009	8
1.4 Opzet van de monitor	8
1.5 Indeling van het rapport	9
2 Opzet en uitvoering van de monitor	11
2.1 Inleiding	11
2.2 Opzet van de monitor	11
2.3 De uitvoering en de response	14
3 Werving en aanmelding	15
3.1 Werving en samenwerking	16
3.2 Samenwerking met wijken en buurten	20
3.3 Wervingsactiviteiten	24
3.4 Registratie en evaluatie van wervingsactiviteiten	29
3.5 Wachtlijsten	34
4 Onderwijsaanbod	35
4.1 De cursussen	36
4.2 Toetsing	40

5 Deelname aan lees-, schrijf- en rekencursussen	45
5.1 De landelijke deelname aan lees- en schrijfcursussen	45
5.2 Regionale deelname aan lees- en schrijfcursussen	52
5.3 Achtergrondkenmerken van cursisten	55
5.4 Kenmerken van het opleidingstraject	59
6 NT2-alfabetiseringsonderwijs	65
6.1 Inleiding	65
6.2 Opzet en uitvoering van het onderzoek	67
6.3 Cursusaanbod NT2-alfabetiseringsonderwijs	68
6.4 Deelname aan NT2-alfabetiseringscursussen	70
6.5 Samenvatting en conclusie	72
7 Samenvatting en conclusies	73
7.1 Werving en aanmelding: samenvatting en conclusie	74
7.2 Het onderwijsaanbod: samenvatting en conclusie	76
7.3 Deelname aan cursussen: samenvatting en conclusie	77
7.4 Deelname aan NT2-alfabetiseringscursussen: samenvatting en conclusie	80
7.5 Conclusie en reflectie	81
8 Bronnen	83

1.1 Achtergrond van de monitor

Nederland telt ongeveer 1,5 miljoen volwassenen die het lezen en schrijven onvoldoende beheersen om alledaagse lees- en schrijftaken zelfstandig te kunnen uitvoeren (OECD & Statistics Canada, 1995; Houtkoop, 1999). Dat bemoeilijkt of verhindert het zelfstandig kunnen deelnemen aan de samenleving.

Om laaggeletterdheid onder volwassenen terug te dringen voert het ministerie van OCW daarom sinds 2002 beleid dat erop gericht is laaggeletterde volwassenen te laten deelnemen aan lees- en schrijfcursussen die in het kader van het NT1-onderwijs worden aangeboden door roc's. In dat kader onderzoekt CINOP vanaf 2002 de deelname aan die cursussen. Alvorens de monitor te beschrijven wordt eerst kort ingegaan op wat er tot nu toe in dit eerste decennium is bereikt.

ACTIEPLAN 2002-2006

Tussen 2002 en 2006 is het Actieplan 2002-2006 uitgevoerd. De hoofddoelstelling was om in de periode 2003 tot 2006 een substantiële toename van het aantal 'alfabetiseringstrajecten' in de Educatie (roc's) te realiseren (Neuvel & Bersee, 2003). Het effect van die campagne was echter teleurstellend. In die periode nam het aantal cursisten dat jaarlijks een cursus volgde nauwelijks toe: in 2003 werden in de nulmeting iets meer dan 5000 cursisten geteld (Neuvel & Bersee, 2003) en dat waren er bij afsluiting in 2006 niet veel meer dan 5500 (Neuvel & Bersee, 2007). Aangezien elk schooljaar 40% van de cursisten uitstroomt en ongeveer 60% de cursus vervolgt, kan worden uitgerekend dat in die vier jaar circa 13.000 tot 14.000 volwassenen aan een lees-, schrijf- en/of rekenkursus voor laaggeletterden hebben deelgenomen. Afgezet tegen de 1,5 miljoen

laaggeletterden is dat minder dan 1% van alle laaggeletterden. Bovendien bleek dat een deel van de laaggeletterde volwassenen geringe vorderingen maakte om het beoogde niveau van geletterdheid te kunnen halen.

Er kan over worden gespeculeerd waarom volwassenen die dagelijks wel problemen moeten ervaren met schriftelijke informatie niet de mogelijkheid aangrijpen om hun vaardigheden via een cursus te verbeteren. Schaamte, weinig vertrouwen in eigen leervermogen en strategieën om de problemen te omzeilen of op andere manieren op te lossen zijn enkele van de vermoede oorzaken waarom de stap naar de Educatie niet wordt gezet. Neuvel & Van der Meijden (2006) lieten zien dat verreweg de meeste laaggeletterde volwassenen niet ontvankelijk zijn voor campagnes. Een groot deel niet omdat ze geen problemen ervaren, een deel niet omdat ze de problemen op een voor hen bevredigende wijze hebben opgelost en een deel niet omdat ze nooit gedacht hadden aan een cursus. Onbekendheid met de faciliteiten die de overheid via de Educatie biedt, is eveneens een oorzaak.

De landelijke mediacampagnes die tussen 2002 en 2006 laaggeletterden moesten bewegen tot deelname aan een lees-, schrijf- en/of rekencursus bleken dus weinig effectief. Het ministerie wilde zich, mede gezien de tekortkomingen van de aanpak, niet neerleggen bij de stand van zaken. In 2005 werd daarom door de drie bewindslieden van het ministerie van OCW een nieuw plan ter bestrijding van laaggeletterdheid opgesteld: *Van A tot Z betrokken. Aanvalsplan Laaggeletterdheid 2006-2010* (Van der Hoeven e.a., 2005). Het plan is eind 2005 aan de Tweede Kamer aangeboden. De uitvoering vindt plaats tussen 2006 en 2010.

Het *Aanvalsplan* is veel breder dan het vorige en omvat nu zowel het initieel onderwijs als de scholingsmogelijkheden na die fase. De doelstelling voor het initieel onderwijs is het voorkomen van laaggeletterdheid bij schoolgaande jongeren (preventie). Het doel van de ‘nazorg’ is het terugdringen van de bestaande laaggeletterdheid in de volwassen bevolking. Het gaat hier om twee relatief van elkaar gescheiden wegen.

Het initieel onderwijs heeft een herkenbare structuur en het is duidelijker waar gezocht en gehandeld moet worden om laaggeletterdheid te voorkomen. Dat wil overigens niet zeggen, dat het realiseren van de doelstelling ook gemakkelijk is. Als dat zo zou zijn, zou het probleem al lang opgelost moeten zijn.

Een vergelijkbare structuur waarbinnen laaggeletterden opgespoord, aangespoord en ondersteund kunnen worden, is er na het initieel onderwijs niet meer. Naast het vergelijkbare probleem van de leerbaarheid (het verwerven of aanleren van lees- en schrijfvaardigheden), krijgt deze tweede weg te maken met problemen, zoals het opsporen van laaggeletterden, laaggeletterden bewegen opnieuw aan (volwassenen)onderwijs deel te nemen en het organiseren en faciliteren van geschikte vormen van onderwijs voor volwassen laaggeletterden. Omdat deze monitor bedoeld is de deelname aan lees- en schrijfonderwijs voor volwassenen op de afdelingen Educatie van roc's in kaart te brengen, zal hieronder alleen op die post-initiële route worden ingegaan.

Het *Aanvalsplan Laaggeletterdheid* voor die post-initiële route kent drie hoofduitvoerders: CINOP, Stichting Lezen & Schrijven en Stichting Expertisecentrum ETV.nl. Deze drie organisaties zijn betrokken bij de tweede fase in de aanpak van laaggeletterdheid¹. Het hoofddoel van die tweede fase is, evenals dat het geval was bij het Actieplan, geformuleerd in termen van het aantal laaggeletterde volwassenen dat deelneemt aan het lees-, schrijf- en of rekenonderwijs dat is gericht op het opheffen van die laaggeletterdheid. De doelstelling voor die tweede route is een verdubbeling tussen 2006 en 2010 van het aantal cursisten dat deelneemt aan het lees-, schrijf- en/of rekenonderwijs. Het komt erop neer dat in 2010 minimaal 12.500 laaggeletterden jaarlijks zo'n cursus moeten volgen.

Om dat doel te bereiken steekt het *Aanvalsplan Laaggeletterdheid* op een veel krachtigere en bredere aanpak in dan het eerdere *Actieplan*. In het *Actieplan* werd er nog van uitgegaan, dat algemene mediacampagnes gericht op alle laaggeletterden en hun directe sociale omgeving in combinatie met bestaande wervingspraktijken van roc's voldoende zouden zijn om laaggeletterden te bewegen zich voor een lees- en schrijfcursus in de Educatie op te geven. In het *Aanvalsplan* is gekozen voor een bredere en meer gedifferentieerde benadering, zowel wat betreft de opsporing, de werving als het onderwijsaanbod. De achterliggende gedachte is dat laaggeletterden geen homogene groep vormen en ook niet allemaal via dezelfde kanalen zijn te bereiken en met eenzelfde aanpak zoals de Educatie die globaal kent, zijn te bedienen. Het is de

¹ Stichting Lezen & Schrijven, maar met name CINOP ontplooiën ook activiteiten in de eerste fase van de aanpak, het initieel onderwijs (en dan met name in vmbo en mbo).

taak van CINOP en Stichting Lezen & Schrijven om die groepen bewust te maken van de problematiek, ze te wijzen op hun verantwoordelijkheid ten aanzien van het probleem en om ze te adviseren en ondersteunen in de aanpak om laaggeletterdheid terug te dringen.

Het *Aanvalsplan* richt zich daarom niet uitsluitend meer via mediacampagnes op direct betrokkenen, maar wil daarnaast op verschillende niveaus beleidsmakers en personen op verantwoordelijke posities in zoveel mogelijk geledingen van de samenleving betrekken bij het opsporen en werven van laaggeletterden. Het gaat daarbij om het openbaar bestuur (provinciale, regionale en lokale overheden), maatschappelijke organisaties die een rol (kunnen) spelen in de verzorgingsstructuur van laaggeletterden (de Educatie, private onderwijsinstellingen, brede scholen, welzijnsinstellingen, bibliotheken enzovoort) en het bedrijfsleven (bedrijven en werkgevers- en werknemersorganisaties). Uiteraard zijn er diverse rollen. Van openbare besturen (regionale en lokale overheden) wordt verwacht dat ze stimuleren, aansturen, organiseren, coördineren en faciliteren. Van bedrijven zou verwacht mogen worden dat ze in hun loopbaanbeleid aandacht besteden aan laaggeletterdheid van medewerkers. En de Educatie zal zelf, meer dan tot nu toe, actiever moeten gaan werven (zie Neuvel & Bersee, 2007, zie ook hoofdstuk 2).

De Educatie (NT1-afdelingen) is ook niet langer meer de enige plaats waar laaggeletterden hun lees- en schrijfvaardigheid kunnen verbeteren. Private aanbieders zullen ook een rol gaan spelen. Daarnaast zullen door roc's of private aanbieders naar analogie van de aanpak *Taal op de werkvloer* cursussen *Lezen en schrijven op de werkvloer* worden verzorgd. Maar zelfs die structuur moet voor een deel van de doelgroep misschien worden losgelaten. Er zal gezocht moeten worden naar informele, minder georganiseerde vormen van ondersteuning. Een onderzoek dat in het kader van het *Aanvalsplan* is uitgevoerd, te weten de evaluatie van de tv-serie *Lees & Schrijf!* voor laaggeletterden van ETV.nl, laat zien dat er een grote behoefte onder laaggeletterden bestaat om via informele mogelijkheden hun lees- en schrijfvaardigheid te verbeteren (Neuvel, 2007).

1.2 Consequenties voor de monitor

De overgang van het Actieplan naar het *Aanvalsplan* is hierboven kort beschreven en zou in een woord gekarakteriseerd kunnen worden als een verbreding van de aanpak. Die verbreding heeft consequenties voor de monitor. De belangrijkste consequenties worden hieronder beschreven. Enkele van die consequenties werden overigens al eerder zichtbaar.

ACTIEPLAN ALFABETISERING: DOELSTELLING MONITOR

Het hoofddoel van de monitor zoals in 2002 opgezet voor het *Actieplan alfabetisering* is het jaarlijks in kaart brengen van de deelname door laaggeletterden aan het lees- en schrijfonderwijs.

In de periode van het *Actieplan* was dat relatief eenvoudig, omdat toen alleen gedacht werd aan lees- en schrijfcursussen die in roc's door de afdeling NT1 (Nederlands als moedertaal) van de Educatie voor de autochtone doelgroep werden verzorgd. Bovendien werd aanvankelijk uitgegaan van de 'alfabetiseringsgedachte', dat wil zeggen dat het om autochtone volwassenen gaat die niet of nauwelijks hadden leren lezen en schrijven (analfabeten). De doelgroep werd daarom wat betreft lezen en schrijven afgebakend tot cursisten in het laagste niveau van de toenmalige KSE-structuur, namelijk KSE-niveau 1 en cursisten op weg naar KSE-niveau 2 (respectievelijk niveau 1F van de Referentieniveaus Meijerink).

Laaggeletterdheid onder de autochtone bevolking in ons land is niet meer, zoals in veel ontwikkelingslanden nog het geval is, te typeren als analfabetisme, maar als een te geringe lees- en schrijfvaardigheid om alledaagse lees- en schrijftaken te kunnen uitvoeren. Veel alledaagse teksten kunnen ze – naar hun eigen gevoel – wel *lezen*, maar ze zijn niet in staat die teksten voldoende te *begrijpen* (Doets e.a., 1990; OECD & Statistics Canada, 1995; Houtkoop, 1999, Neuvel & Van der Meijden, 2006). Dat vereist een beheersing op KSE-niveau 3, overeenkomend met IALS-niveau 2 van het eerder genoemde internationaal vergelijkend onderzoek (Houtkoop, 2001; Bohnenn e.a., 2005). Laaggeletterd, of zoals dat enkele jaren geleden nog werd aangeduid als 'functioneel ongeletterd' of 'functioneel analfabeet', zijn dus die volwassenen van wie de lees- en schrijfvaardigheid in het Nederlands onder KSE-niveau 3 of IALS-niveau 2 ligt (vergelijkbaar met niveau 1F van het Referentiekader van de commissie Meijerink).

Tijdens de looptijd van het *Actieplan* werd ook duidelijk dat de inperking van de doelgroep tot autochtone laaggeletterden niet langer was te handhaven. In de praktijk namen steeds meer volwassenen van allochtone afkomst die redelijk goed Nederlands spraken deel aan het NT1-onderwijs om hun lees- en schrijfvaardigheid in het Nederlands te verbeteren. In veel roc's wordt nog wel een zeker onderscheid gemaakt door te spreken van NT1 en NT1½. Met die laatste term wil men aangeven dat het gaat om cursisten voor wie het Nederlands niet de eerste taal is, maar die het Nederlands wel mondeling voldoende beheersen om deel te nemen aan gesprekken en om de instructietaal in lessen te kunnen begrijpen. Hoewel allochtone volwassenen die deelnemen aan het NT2-onderwijs het geschreven Nederlands evenmin beheersen, werd die groep niet tot de doelgroep van het *Actieplan* gerekend. Ook in het *Aanvalsplan Laaggeletterdheid* behoren zij niet tot de doelgroep.

AANVALSPAN LAAGGELETTERDHEID: DOELSTELLING MONITOR

In het *Actieplan* was de doelgroep verder afgebakend in termen van het onderwijsaanbod. De doelgroep was ingeperkt tot degenen die deelnamen aan NT1-cursussen lezen en schrijven in de Educatie. Het zal duidelijk zijn dat een monitor die zich uitsluitend daarop richt, de effecten (deelnamecijfers) van het *Aanvalsplan Laaggeletterdheid* niet langer goed in beeld kan brengen. Als in het *Aanvalsplan* gezocht wordt naar andere wegen dan de Educatie om laaggeletterde volwassenen beter te leren lezen en schrijven dan moet de monitor erop ingericht worden die volwassenen te kunnen traceren. Ook in die zin moet de monitor breder worden ingericht.

Hier doemt tegelijkertijd een probleem op dat niet bestond tijdens het *Actieplan*, namelijk het probleem van operationalisering. Tijdens het *Actieplan* waren de roc's de uitvoerders van het lees- en schrijfonderwijs. Via de roc's is relatief gemakkelijk te achterhalen hoeveel cursisten aan de lees- en schrijfcursussen deelnemen. Nu andere organisaties de doelgroep kunnen bedienen wordt dat veel lastiger. Die onduidelijkheid wordt nog vergroot, omdat niet bekend is welke andere organisaties dan roc's substantieel (gaan) bijdragen in het verzorgen van lees-, schrijf- en/of rekencursussen aan laaggeletterde volwassenen.

Om te voorkomen dat de monitor breed wordt uitgezet onder potentiële aanbieders van cursussen zonder dat het leidt tot een substantiële bijdrage, zijn vanaf 2006 binnen de monitor pilots en verkenningen uitgevoerd om daar inzicht in te krijgen. Die pilots en verkenningen

– uitgevoerd bij re-integratiebedrijven, brede scholen, welzijnsinstellingen en bibliotheken – bleken te weinig op te leveren om opname in de monitor te rechtvaardigen (Neuvel & Bersee, 2007; Neuvel e.a., 2008). De rol van private aanbieders is eveneens verkend. Zij bleken vooral een cursusaanbod te hebben voor bedrijven. Omdat veel private aanbieders niet zijn georganiseerd, zijn ze moeilijk te traceren, wat een incompleet beeld van hun bijdrage tot gevolg kan hebben.

Daarom is in 2007 besloten de deelname van laaggeletterde werknemers aan lees- en schrijfcursussen niet via private aanbieders te organiseren, maar via de bedrijven zelf. Daartoe is in de monitor over 2007 in samenwerking met TNS-NIPO een landelijk representatief onderzoek uitgezet onder bedrijven. Dat bood tegelijk de mogelijkheid om inzicht te krijgen in het beleid van bedrijven ten aanzien van laaggeletterde werknemers. In 2007 is er ook een convenant gesloten tussen werkgevers, werknemers en de overheid om de laaggeletterdheid in ons land terug te dringen. Het onderzoek onder bedrijven dat CINOP in 2007 in samenwerking met TNS-NIPO heeft uitgevoerd, wordt vanaf 2008 overgenomen door de Stichting van de Arbeid. Derhalve is dit onderdeel niet langer in de monitor opgenomen.

Binnen de monitor wordt een mogelijk zeer belangrijke groep niet bereikt, namelijk de laaggeletterden die in een meer informele context hun vaardigheden proberen te verbeteren. Hoe die groep in kaart gebracht moet worden en welke criteria aangehouden moeten worden om ze mee te kunnen tellen, is ook nog niet duidelijk.

Het komt erop neer dat de monitor 2009 zich, evenals tot 2006, zich weer alleen richt op de roc's. Daarmee geeft de monitor geen volledig beeld meer van de deelname van laaggeletterde volwassenen aan voor hen bestemde lees-, schrijf- en/of rekencursussen.

Vanaf 2013 zijn gemeenten niet langer verplicht om lees-, schrijf- en rekencursussen voor laaggeletterden in te kopen bij roc's. Via de roc's is derhalve geen volledig beeld meer te krijgen van het aantal cursisten. In de monitor 2008 is een verkenning uitgevoerd bij een zestal gemeenten met het doel na te gaan of de gemeenten in 2010 de gewenste informatie kunnen gaan leveren. In 2009 is een monitor uitgevoerd bij 52 gemeenten om na te gaan welke

activiteiten deze hebben ondernomen om laaggeletterdheid te voorkomen en bestrijden.
(Geertsma e.a. 2010)

1.3 Doel van de monitor 2009

Het hoofddoel van de monitor is om de deelname door laaggeletterden aan schrijf-, lees- en/of rekencursussen in de Educatie te inventariseren en om daarmee de effectiviteit van de geleverde inspanningen in het kader van het *Aanvalsplan* globaal te kunnen evalueren.

Naast het doel om het totale aantal deelnemers in kaart te brengen, is de monitor erop gericht inzicht te geven in de deelname door onderscheiden groepen laaggeletterde volwassenen, zoals autochtone en allochtone cursisten, mannen en vrouwen en werkenden en nietwerkenden. Daarmee kunnen ‘witte plekken’ in de deelname van de doelgroep zichtbaar worden gemaakt. Verder brengt de monitor kenmerken van instellingen en van het onderwijsaanbod in kaart om factoren op te kunnen sporen die mogelijk een remmende dan wel faciliterende invloed op de deelname hebben of die onderbenutting zichtbaar maken.

1.4 Opzet van de monitor

De monitor is erop gericht om het aantal laaggeletterden dat deelneemt aan taalonderwijs in kaart te brengen. Tot die doelgroepen behoren, zoals aangegeven, de laaggeletterde autochtone volwassenen (degenen die het initieel onderwijs hebben verlaten) en de in het Nederlands laaggeletterde allochtone volwassenen, mits ze voldoende Nederlands spreken om Nederlands als instructietaal te kunnen volgen.

Zoals in de vorige paragraaf is toegelicht richt de monitor 2009 zich alleen op de deelname van laaggeletterden aan lees- en schrijfcursussen in de Educatie (roc's).

Evenals in de vorige monitor is er wel apart aandacht voor de deelname van allochtone volwassenen aan het NT2-alfabetiseringsonderwijs. Het gaat om allochtone volwassenen die het schrift in hun eigen taal niet beheersen. Dit onderdeel van de monitor staat los van de monitor gericht op laaggeletterden.

1.5 Indeling van het rapport

Het rapport bestaat uit zes hoofdstukken:

- 1 Inleiding met contextinformatie, doelstelling en opzet van het monitoronderzoek.
- 2 In hoofdstuk 2 wordt de opzet en de uitvoering van de monitor beschreven.
- 3 Hoofdstuk 3 gaat in op werving en toetsing van deelnemers aan cursussen lezen en schrijven. Hierin worden de resultaten weergegeven van de wijze waarop roc's werven (wervingsbeleid en organisatie van de werving), de wervingsactiviteiten die in 2009 hebben plaatsgevonden en of en op welke wijze roc's hun wervingsaanpak evalueren.
- 4 Hoofdstuk 4 beschrijft beknopt het onderwijsaanbod in termen van doel, inhoud en niveau van de cursussen en de wijze waarop er bij aanvang en op het eind van een cursus getoetst wordt.
- 5 Hoofdstuk 5 is de kern van de monitor, waarin de deelname aan de lees-, schrijf- en rekencursussen wordt beschreven. In dit hoofdstuk worden kwantitatieve gegevens vermeld over deelname maar eveneens kwalitatieve reflecties van NT1-coördinatoren op het effect van de aandacht voor laaggeletterdheid op landelijk, regionaal, lokaal- en instellingsniveau.
- 6 In hoofdstuk 6 wordt de deelname aan het NT2-alfabetiseringsonderwijs beschreven. Dit deel staat los van de hoofddoelstelling van het monitoronderzoek die in de hoofdstukken 1-5 wordt uitgewerkt.
- 7 Samenvatting en conclusies uitgewerkt voor vier onderdelen: werving en aanmelding, onderwijsaanbod, deelname aan cursussen, NT2-alfabetiseringsonderwijs.

Opzet en uitvoering van de monitor

2

2.1 Inleiding

Kern van de monitor is de inventarisatie van deelnemers. Daarbij gaat het niet alleen om het totale aantal deelnemers, maar ook om subgroepen, zoals die aan de hand van persoons-, opleidings- en instellingskenmerken kunnen worden beschreven. Zo kan worden nagegaan welke groepen worden bereikt, of verhoudingen overeenkomen met groepen binnen de populatie en waar zich eventuele 'witte vlekken' bevinden. Vanaf 2006 richt de monitor zich eveneens op de werving van roc's.

De hoofdvragen in het onderzoek naar deelname aan NT1(1½)-cursussen in de Educatie zijn:

- 1 Hoe wordt de werving aangepakt?
- 2 Welk aanbod is er aan NT1(1½)-cursussen voor de doelgroep?
- 3 Hoe groot is het aantal deelnemers aan NT1(1½)-cursussen lezen, schrijven en/of rekenen, hoe verhoudt zich dat tot voorgaande jaren?

2.2 Opzet van de monitor

Via enquêtes en formulieren wordt de informatie verzameld om de hoofdvragen te kunnen beantwoorden.

DE POPULATIE

Dit onderzoek richt zich op roc's met een aanbod van lees- en schrijfonderwijs voor de doelgroep van de monitor, dat wil zeggen de laaggeletterde cursisten die een NT1(1½)-cursus lezen, schrijven en/of rekenen volgen in de afdeling Educatie. Die afdeling kent in de meeste roc's verschillende uitvoeringslocaties. Dat aantal kan per roc variëren van een of enkele tot rond de 20. In de praktijk worden kleine locaties veelal aangestuurd vanuit een grotere, centraal gelegen locatie. Zowel de roc's als de (centrale) uitvoeringslocaties worden in dit onderzoek betrokken. Op beide niveaus wordt de hele populatie in het onderzoek betrokken.

HET INSTRUMENTARIUM: VARIABLEN EN ENQUÊTES

In het onderzoek worden enquêtes en formulieren gebruikt: op het niveau van de roc's een enquête en op het niveau van de uitvoeringslocaties een enquête en telformulieren. Aanluitend bij de drie vraagstellingen, zijn drie groepen variabelen in het onderzoek opgenomen.

DE VARIABLEN

De werving. In het wervingsproces is een aantal aspecten onderscheiden waar in de enquêtes ook naar is gevraagd, te weten:

- wervingsbeleid;
- personele inzet voor werving;
- samenwerking met de gemeente;
- soorten wervingsactiviteiten;
- bijhouden van informatie om de werving te kunnen evalueren;
- effecten van landelijke campagnes.

Het onderwijsaanbod. Er worden diverse opleidingskenmerken verzameld, zoals het doel, de inhoud, het niveau en de duur van een cursus. Verder wordt nagegaan of gebruik wordt gemaakt van toetsen, in welke fase (intake, afsluiting) en welke toetsen worden ingezet.

De deelname. De deelname aan het lees- en schrijfonderwijs door laaggeletterden wordt op drie niveaus geïnventariseerd: op cursusniveau, op locatieniveau en op roc-niveau. Er worden

verschillende persoonskenmerken van cursisten, zoals geslacht, afkomst, alsook motieven en doelstellingen van cursisten verzameld. De verzameling gebeurt niet op individueel niveau, maar op een geaggregeerd niveau (cursusniveau en/of locatieniveau). Deze operationalisering staat niet toe om gegevens te combineren, zodat bijvoorbeeld niet is vast te stellen hoeveel autochtone mannelijke cursisten aan een leescursus deelnemen.

ENQUÊTES EN FORMULIEREN

In de *enquêtes* zijn de vragen over werving en toetsing opgenomen. Het gaat om aparte versies, een voor het roc-niveau en een voor het locatieniveau.

Met *telformulieren* wordt de deelname aan de lees-, schrijf- en rekencursussen NT1 en NT1½ geïnventariseerd. Als doelgroep zijn gedefinieerd: autochtone laaggeletterde volwassenen, laaggeletterde volwassenen uit de Antillen, Suriname en Aruba (ASA's) en allochtone laaggeletterde volwassenen die het gesproken Nederlands redelijk beheersen, maar moeite hebben met het geschreven Nederlands.

De opgave van cursisten moet betrekking hebben op deelname aan een lees-, schrijf- en/of rekencursus voor genoemde doelgroep op de volgende niveaus: KSE-niveau 1 en 2 en op weg naar KSE-niveau 3. Deelname aan andere dan genoemde cursussen wordt alleen meegeteld, als er sprake is van een substantiële taalcomponent. Deelname aan een computercursus zondermeer kan niet worden opgegeven, maar deelname aan zo'n cursus waarin veel aandacht wordt besteed aan het schrijven en lezen van e-mailberichten weer wel. Een hard criterium is hier overigens niet voor op te stellen.

De deelname wordt geteld over een bepaalde periode en niet op een bepaalde datum (teldatum). Tot 2008 was die periode het volledige voorafgaande schooljaar. Gevraagd werd naar alle deelnemers die gedurende een korte of langere periode in dat jaar een cursus hadden gevolgd. Vanaf 2007 is die telperiode veranderd en wordt per kalenderjaar gemonitord. Dat is gedaan, omdat roc's naar gemeenten ook op jaarbasis moeten rapporteren en om zo in de pas te kunnen lopen met andere organisaties die in kalenderjaren rekenen.

2.3 De uitvoering en de response

Begin januari 2010 zijn alle contactpersonen van de NT1-afdelingen van roc's aangeschreven met het verzoek de instellingsenquête in te vullen en de locatie-enquêtes en telformulieren naar de teamleiders te sturen. Eind januari zijn herinneringen verstuurd en vanaf half februari zijn de roc's en/of de uitvoeringslocaties waarvan geen enquête en/of geen telformulier(en) waren ontvangen, telefonisch benaderd.

Voor de roc-brede enquête heeft dat geresulteerd in een respons van 92% (36 roc's) en voor de enquêtes die op locatieniveau zijn uitgezet in een respons van ruim 92% (160 locaties). Wel is in een aantal gevallen één enquête ingevuld voor meer locaties met de argumentatie dat de informatie voor alle/de meeste locaties hetzelfde is.

Van nagenoeg alle locaties (97%) zijn via de telformulieren of bij enkele roc's via telefonische opgave, de deelnamecijfers verkregen. In dat laatste geval ging het alleen om globale cijfers (totale deelname en een uitsplitsing naar enkele persoonskenmerken).

Evenals voorgaande jaren, bleek dat het voor enkele roc's en/of locaties niet mogelijk is om uitsplitsingen van cursisten te maken naar alle gevraagde kenmerken.

Werving en aanmelding

3

Het *Aanvalsplan Laaggeletterdheid* is erop gericht om in brede kring aandacht te krijgen voor het probleem van laaggeletterdheid, zodat vanuit meer kanten en op een intensievere manier het probleem wordt aangepakt. De vorige monitoren, en ook deze monitor zoals we nog zullen zien, maken duidelijk dat de sociale omgeving van laaggeletterden, zowel de familie- en kennissenkring als de werkkring, een belangrijke rol spelen in het stimuleren van laaggeletterden om hun lees- en schrijfvaardigheid te verbeteren.

Van roc's wordt een actieve rol verwacht om laaggeletterden te werven, maar het recente verleden heeft uitgewezen dat roc's daarin onvoldoende zijn geslaagd. Dat niet alleen, omdat de werving veelal niet beleidsmatig werd ondersteund, maar juist ook omdat roc's onvoldoende samenwerking zochten met organisaties die directer toegang hebben tot laaggeletterden en/of hun sociale omgeving.

Nu de noodzaak van regionale en lokale samenwerking met overheden, maatschappelijke organisaties en het bedrijfsleven steeds meer wordt ingezien, is het ook noodzakelijk dat roc's beleid ontwikkelen tezamen met regionale en lokale organisaties. Dat vraagt om een decentrale aanpak van de werving.

In het eerste deel van dit hoofdstuk wordt vooral ingegaan op de beleidsmatige kant en de samenwerking, in het tweede deel gaat het vooral om de concrete activiteiten. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een paragraaf over wachtlijsten.

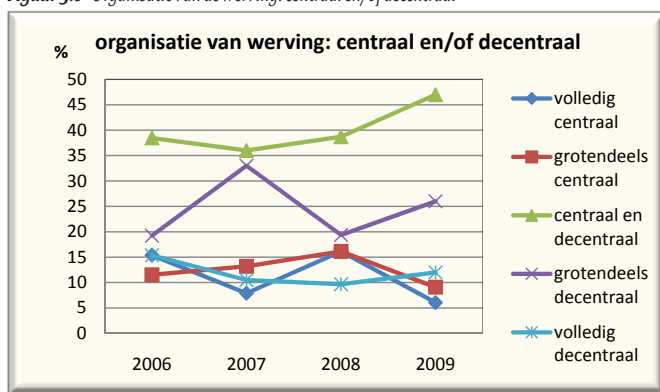
3.1 Werving en samenwerking

Hoe wordt de werving georganiseerd door roc's? Zoeken ze daarin samenwerking met regionale organisaties? Is er een beleidsmatige aanpak van de werving? Dit zijn de drie centrale vragen in deze paragraaf.

DECENTRALISATIE VAN DE WERVING

Alle roc's kennen meerdere uitvoeringslocaties met een aanbod van NT1- en/of NT1½-cursussen voor laaggeletterde volwassenen. Soms zijn het locaties in eenzelfde gemeente, soms liggen ze verder uiteen. Een effectieve aanpak van de werving vraagt om samenwerking op lokaal niveau. Dat vereist in ieder geval deels een decentrale aanpak van de werving.

Figuur 3.1 Organisatie van de werving: centraal en/of decentraal

De monitoren van 2007 en 2008 lieten al zien dat de meeste roc's een decentrale aanpak kennen en dat de werving slechts op beperkte schaal centraal plaatsvindt. Uit de gegevens van 2009 blijkt dat slechts 6% van de roc's vooral centraal werft. Het beeld van de laatste jaren is dat het grootste deel – ruim 80% – van de roc's de wervingsactiviteiten vanuit decentrale locaties organiseert.

Figuur 3.1 toont aan dat dat nog steeds zo is: op bijna de helft (47%) van roc's vindt de werving in

min of meer vergelijkbare mate centraal en decentraal plaats en in 38% wordt vooral decentraal gewerkt. Daarnaast vinden op nog eens zo'n 12% van de roc's lokale activiteiten plaats. Dat beeld wordt bevestigd door de uitkomsten uit de lokale bevraging. Uit de enquête die is voorgelegd aan coördinatoren op de uitvoeringslocaties blijkt dat op ruim 90% daarvan wervingsactiviteiten plaatsvinden. In voorgaande jaren is een vergelijkbaar percentage gevonden.

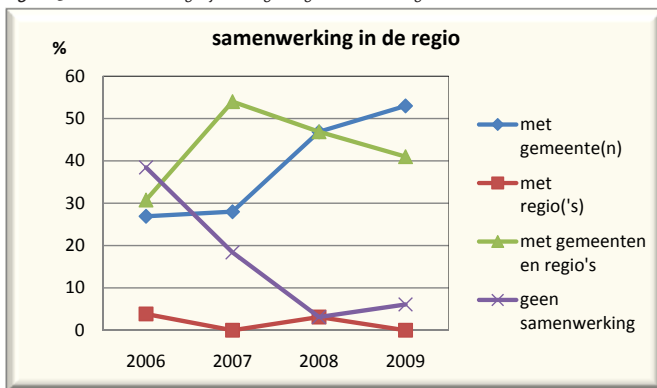
Belangrijkste vaststelling is dat er veel decentraal wordt geworven. De vraag is interessant of er ook samengewerkt wordt met regionale en lokale overheden en organisaties. Dat wordt in de volgende paragraaf nagegaan.

SAMENWERKING MET GEMEENTEN EN REGIO'S

Samenwerking met regionale en lokale overheden, maatschappelijke organisaties en het regionale bedrijfsleven wordt gezien als een voorwaarde om de doelen van het *Aanvalsplan* te bereiken. Het *Aanvalsplan* steekt ook sterk in op het bevorderen van die samenwerking. Gemeenten nemen in die opzet een centrale positie in. Zij zijn verantwoordelijk voor de aanpak van het probleem van laaggeletterdheid in hun eigen gemeente en een onderdeel daarvan is de toeleiding en werving.

In diverse regio's worden al samenwerkingsverbanden opgezet en gemeenten spelen daarin een rol. In die krachtenbundeling worden naast roc's tevens andere culturele en maatschappelijke organisaties betrokken, zoals bibliotheken, welzijnsinstellingen en CWI's. Een indicatie van die lokale en regionale samenwerking is in Figuur 3.2 weergegeven.

Figuur 3.2 Samenwerking bij werving met gemeenten en regionale instanties

Figuur 3.2 toont dat de lokale samenwerking met gemeenten het afgelopen jaar is versterkt. Het percentage roc's dat met een gemeente samenwerkt is gestegen van 28% in 2007, 47% in 2008 naar 53% in 2009, terwijl ongeveer vier van de tien roc's samenwerken met gemeenten en regionale overheden. Slechts een enkel roc heeft te kennen gegeven dat er geen samenwerking is met de gemeentelijke overheid in het aanpakken van laaggeletterdheid.

Er is de afgelopen jaren dus sprake van een duidelijke versterking van de samenwerking op lokaal en iets minder op regionaal niveau. Deze resultaten zeggen nog niets over de intensiteit van die samenwerking of over de effectiviteit ervan voor de werving, maar het is een eerste stap die wel als noodzakelijk wordt gezien om meer laaggeletterde volwassenen te bewegen deel te gaan nemen aan een lees- en schrijfcursus.

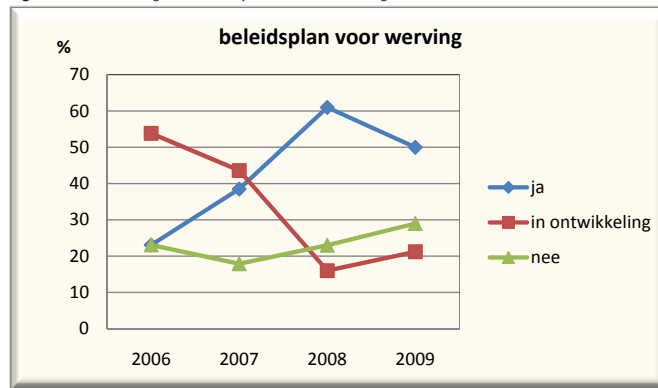
WERVING ONDERDEEL IN HET BELEID VAN DE AANPAK VAN LAAGGELETTERDHEID

Uit de monitoronderzoeken van voorgaande jaren kwamen duidelijke signalen dat de roc's werving als een belangrijk onderdeel zien voor beleid. Een gerichte en doeltreffende aanpak om laaggeletterden te werven maakt alleen kans als daar beleidsmatig over nagedacht is en als ideeën ook beleidsmatig vastgelegd worden en van daaruit ook structureel gefaciliteerd worden. Die noodzaak is nog urgenter als in die aanpak samenwerking met andere organisaties moet

worden gerealiseerd. De vraag is derhalve of roc's werving ook zo serieus nemen dat ze afspraken maken en die ook beleidsmatig vastleggen.

Het percentage roc's dat de werving structureel wil aanpakken door activiteiten vast te leggen in een beleidsplan is in de periode 2007-2008 sterk gestegen en laat in 2009 een lichte kentering zien. Was in 2006 bij niet meer dan een kwart van de roc's de werving onderdeel in een beleidsplan over de aanpak van laaggeletterdheid, de monitor 2008 liet zien dat ruim 60% van de roc's op basis van een beleidsplan met wervingsactiviteiten bezig is. In de monitor 2009 is dit percentage iets gedaald naar 50%. Enkele roc's geven aan dat werving minder prioriteit kreeg dan in voorgaande jaren, vooral ook omdat het Aanvalsplan ten einde loopt.

Figuur 3.3 Aanwezigheid beleidsplannen voor werving

Het proces van planvorming kende kortom haar hoogtepunt in het jaar 2008 en loopt in 2009 iets terug. Een beperkt aantal roc's – 5% meer dan in 2008 – geeft aan nog bezig te zijn met de ontwikkeling van een beleidsplan. Ook geven meer roc's dan in 2008 aan dat ze niet (meer) bezig zijn met planvorming.

De winst op dit punt in de afgelopen jaren bestaat vooral in de opschuiving van roc's die dergelijke plannen aan het ontwikkelen waren naar het uitgevoerd hebben van die plannen.

3.2 Samenwerking met wijken en buurten

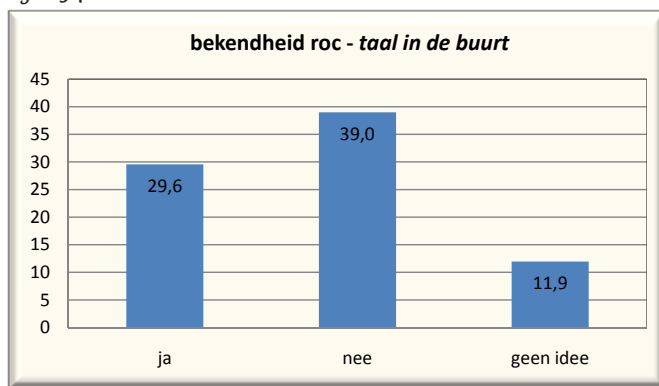
Aan de locatiemanagers is de vraag voorgelegd of er samenwerking is tussen het roc en de projecten in de wijk: *Taal in de buurt* of *Leren in de wijk*.

TAAI IN DE BUURT

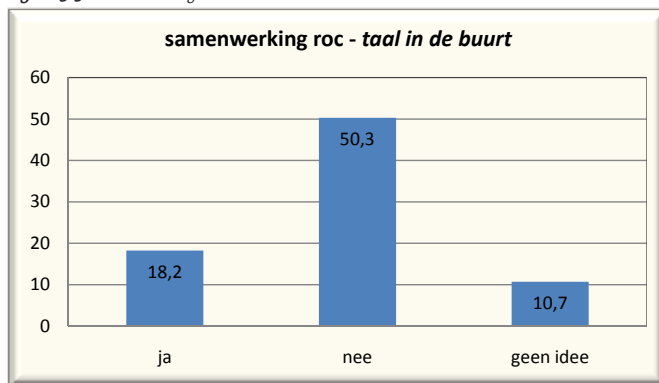
Taal in de buurt is het eerste project dat uitgevoerd wordt vanuit de concrete ambities van het convenant *Structurele aanpak laaggeletterdheid in de samenleving en het bedrijfsleven 2007-2015*. Stichting Lezen & Schrijven startte in februari 2009 bij wijze van pilot met de uitvoering van een buurtaanpak van laaggeletterdheid in vijftien buurten in Nederland. De ervaringen van deze pilot worden in 2010 beschreven en beschikbaar gesteld aan andere gemeenten om te laten zien of en hoe een succesvolle buurtaanpak een middel kan zijn in de strijd tegen laaggeletterdheid. Bij de aanpak wordt een beroep gedaan op diverse partners in een buurt: bedrijven, maatschappelijke organisaties en de gemeente. Ingestoken wordt op een brede aanpak – gericht op voorkomen én verminderen van laaggeletterdheid – uitgangspunt is.

Ongeveer een derde van de managers van roc-locaties laat weten bekend te zijn met het project *Taal in de buurt* en iets minder dan 20% geeft aan ook daadwerkelijk betrokken te zijn bij deze activiteiten. Gezien het feit dat dit project begin 2009 gestart is, is dit geen onverwachte opbrengst.

Figuur 3.4 Bekendheid roc's met Taal in de buurt

Figuur 3.5 Samenwerking roc –Taal in de buurt

De activiteiten die roc's noemen op het thema *Taal in de buurt*, zijn vaak in samenwerking met andere partijen zoals bibliotheken, buurthuizen, basisscholen en bedrijven georganiseerd. De activiteiten die georganiseerd worden, zijn soms eenmalige bijeenkomsten en soms langlopende projecten of cursussen. Te denken valt bijvoorbeeld aan voorlichtings- en wervingsactiviteiten, activiteiten in het kader van de week van de alfabetisering, startbijeenkomsten met

betrokken partijen en cursussen gericht op taal (lezen, schrijven, Engels), rekenen (basis rekenen, budgetteren), digitale vaardigheden (computercursussen) en opvoeding (voorlezen, toekomst van je kind).

Enkele voorbeelden van reacties:

“Er wordt een workshop voor toeliders over laaggeletterdheid georganiseerd in de wijk in samenwerking met Stichting Lezen & Schrijven). Er wordt een bingo-informatieavond georganiseerd voor bewoners van de wijk. Een ambassadeur vertelt over zijn ervaring met laaggeletterdheid.”

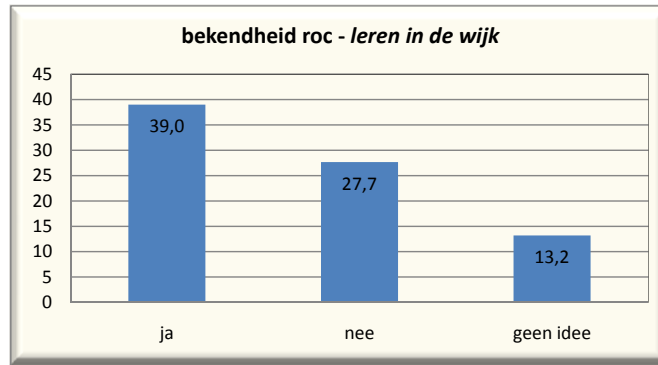
“... onder andere samenwerking met de bibliotheek, voorleescursussen in de wijk (weinig animo), knoppencursussen, proberen opzetten educatief punt; samenwerking met andere organisaties op gebied van werk en leren.”

“Het roc voert op een aantal basisscholen (5) de cursus Taal en Ouderenbetrokkenheid uit. Deze cursus wordt op maat gemaakt voor de ouders met taalachterstand van de leerlingen van de desbetreffende basisschool. De basisschool geeft aan welke leervragen er zijn, authentiek materiaal van de desbetreffende basisschool wordt als leerstof gebruikt.”

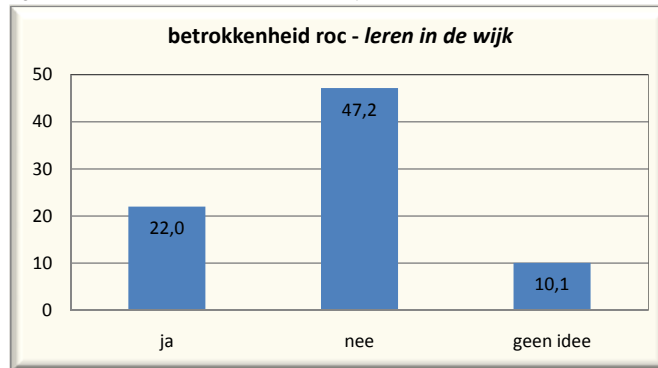
LEREN IN DE WIJK

Een vergelijkbaar patroon zien we bij de activiteiten in het kader van leren in de wijk. Er is een substantieel aantal roc-locaties dat bekend is met het thema en er ook daadwerkelijk bij betrokken is. Het merendeel van de locatiemanagers geeft aan onbekend te zijn met het thema en er geen activiteiten op te ontplooiën.

Figuur 3.6 Bekendheid roc's met leren in de wijk

Figuur 3.7 Betrokkenheid roc's – leren in de wijk

De organisaties in het kader van *Leren in de wijk* worden vaak buurtacademies genoemd. Dit zijn locaties in de wijk waar cursussen worden verzorgd, die evenals cursussen op het thema *Taal in de buurt*, gericht zijn op taal, rekenen, digitale vaardigheden en opvoeding. Aanvullend op dergelijke cursussen zijn cursussen ontwikkeld die zich meer richten op (participatie in) de wijk,

zoals *Ken je wijk, ken je stad*, *Actief in de wijk*, *Omgaan met jongeren in de wijk* en *Kennis van de lokale samenleving*.

Daarnaast worden wervingsbijeenkomsten genoemd als initiatieven op het thema Leren in de wijk. Men geeft aan dat wordt samengewerkt met andere instanties als bibliotheken, buurthuizen maar ook welzijnsorganisaties, integratiebureaus en vrijwilligerscentrales. Verder zijn eenmalige activiteiten ontplooid, zoals een burendag, een 55+-markt of themabijeenkomsten rondom het thema laaggeletterdheid of budgetteren.

Hieronder enkele reacties:

“We werken samen met de buurtacademie om zo mensen in hun eigen wijk/buurt een korte cursus naar keuze te kunnen laten volgen. We hopen dat ze hierna doorstromen naar een reguliere cursus bij ons op school. Bij voldoende belangstelling kunnen we ook een cursus voor langere tijd organiseren in de wijk. De buurtacademie is een samenwerkingsverband tussen de gemeente, welzijnsorganisatie, scholen en ons roc.”

“Herkenning laaggeletterdheid: voorlichtingsbijeenkomsten; kerkendagen: voorlichting vertegenwoordigers in kader herkenning; nauwe samenwerking met sociale werkvoorziening alwaar op locatie de trajecten uitgevoerd worden; plaatselijke 55+-markt met stand; fietscursus voor allochtonen als opstap naar school; project dat roc in de verschillende woonkernen laagdrempelige educatieve activiteiten ontplooit; burendag op school organiseren.”

“Afgelopen jaren was er een roc-project ‘leren in de wijk’ in diverse gemeenten. In het kader daarvan zijn diverse activiteiten ontplooid op het gebied van vraagverheldering, activering. Cursussen: burgerparticipatie, vergaderen, digitale vaardigheden et cetera in de wijken. Daarbij samenwerkend met welzijnsinstellingen.”

3.3 Wervingsactiviteiten

De monitor 2009 laat een vergelijkbaar beeld zien als in voorgaande jaren 2007 en 2008. In de monitor 2006 was te lezen dat de middelen en mogelijkheden voor werving in 2006 aanzienlijk verschilden tussen roc's (en locaties). Er was een samenhang met de aanwezigheid van beleidsplannen en met de samenwerking met gemeenten. In beide gevallen lijkt die

samenhang ook plausibel. Als activiteiten beleidsmatig worden vastgelegd dan zullen er in het algemeen ook (meer) middelen voor uitgetrokken worden en/of medewerkers gedeeltelijk vrijgesteld worden voor de beoogde activiteiten.

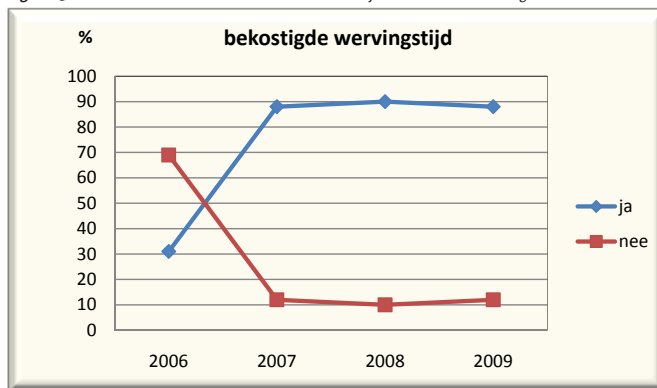
Bij samenwerking met gemeenten ligt het voor de hand dat de gemeente mee zal helpen om de belangstelling bij laaggeletterden voor een lees- en schrijfcursus te vergroten en daar direct of indirect middelen voor wervingsactiviteiten beschikbaar zal stellen. Nu we hiervoor hebben gezien dat er veel roc's zijn die de werving in een beleidsplan hebben opgenomen en er eveneens meer roc's zijn die op dit punt samenwerken met gemeenten, is te verwachten dat dat ook is terug te vinden in de aandacht voor de werving zelf. Dat is op twee manieren nagegaan. Allereerst door te kijken of medewerkers nu ook gefaciliteerd worden om wervingsactiviteiten uit te kunnen voeren en vervolgens door het soort en het aantal wervingsactiviteiten na te gaan.

FACILITEREN VAN MEDEWERKERS

Werving kost tijd en inzet van medewerkers. Wil een roc dat serieus aanpakken, dan moeten er ook middelen voor worden uitgetrokken. Die noodzaak dringt zich nog meer op als er structurele afspraken worden gemaakt met regionale en lokale overheden en organisaties. Zonder financiële middelen kunnen geen intensieve regionale campagnes worden opgezet, is het niet mogelijk om wervingsactiviteiten te organiseren of medewerkers vrij te roosteren voor overleg en voor samenwerking met lokale en regionale partijen.

Het omslagpunt ligt in 2007. In dat jaar bleek het aantal roc's dat financiële middelen had uitgetrokken voor de werving ten opzichte van 2006 te zijn verdrievoudigd. In 2006 had 31% van de roc's middelen gereserveerd voor de werving, in 2007 had 88% dat gedaan. Figuur 3.8 toont dat het geen incidentele steun betreft: de lijn die in 2007 is ingezet, wordt vervolgd in 2008 en 2009. Het percentage roc's dat de werving financieel ondersteunt, komt opnieuw uit rond de 90%. Er is dus waarschijnlijk sprake van structurele middelen die ook beleidsmatig zijn vastgelegd.

Figuur 3.8 Financiële middelen om medewerkers vrij te stellen voor werving

WERVINGSACTIVITEITEN

Een mooie ontwikkeling die zich de afgelopen vier jaren aftekent is de inzet van de ambassadeurs. Ook zien we dat de open dagen, de activiteiten in de buurthuizen en bibliotheken een stijgende lijn kennen in genoemde periode. Van grote invloed en van structurele aard is de rol van professionele doorverwijzing door bijvoorbeeld huisartsen, CWI en welzijnsorganisaties. Al eerder – zo bleek in de monitor van 2006 en 2007 – konden we vaststellen dat de meeste roc's het hele jaar door aandacht besteden aan werving. Slechts een klein aantal roc's concentreert die activiteiten voornamelijk rond het begin van het schooljaar.

De concrete wervingsactiviteiten die roc's organiseren en uitvoeren zijn voor de periode 2006-2009 opgenomen in Tabel 3.1.

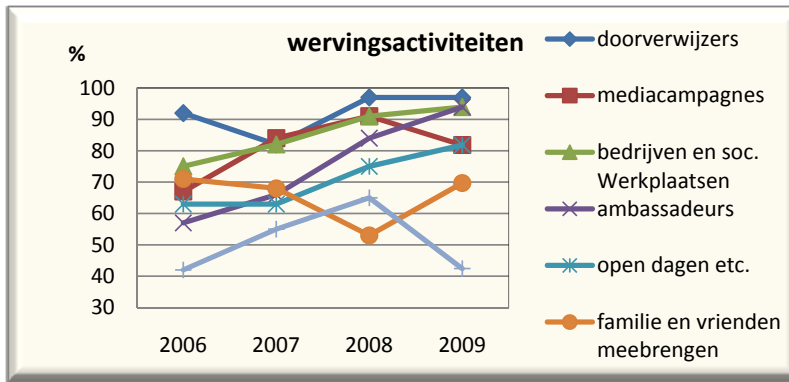
Tabel 3.1 Wervingsactiviteiten van roc's

Wervingsactiviteiten	2006	2007	2008	2009
	%	%	%	%
Gebruik doorverwijzers, zoals huisartsen, CWI, welzijnsorganisaties.	92	82	97	91
Mediacampagne(s), zoals advertenties, interviews en eigen folders	67	84	91	77
Benadering van bedrijven en sociale werkplaatsen	75	82	91	91
Inzet van ambassadeurs	57	66*	84	89
Open dagen, activiteiten in buurthuizen, bibliotheken enzovoort	63	63	75	80
Stimulering cursisten om familie, kennissen of buren mee te nemen	71	68	53	69
Overig	42	55	65	40

* 7% van de roc's werkt aan de inzet van ambassadeurs.

Het percentage roc's dat specifieke wervingsactiviteiten uitvoert, neemt trendmatig toe. Dat geldt voor 5 van de 6 typen activiteiten. De sterkste toename deed zich tot 2008 voor bij mediacampagnes. De invloed hiervan zien we minder terug in 2009. Een ander patroon is dat steeds meer roc's ook bedrijven benaderen of ambassadeurs inzetten. Alleen de benadering van zittende cursisten om in hun familie- en kennissenkring op zoek te gaan naar potentiële cursisten zit weer op de waarden van 2006-2008.

Figuur 3.9 Wervingsactiviteiten 2006-2009

Het percentage roc's dat contact zoekt met bedrijven en sociale werkplaatsen om nieuwe cursisten te werven is in 2007-2008 toegenomen van 75% naar 91%. Deze lijn zet zich ook in 2009 voort. Het ligt voor de hand een verband te leggen met de toegenomen samenwerking met gemeenten en regio's, maar er zijn geen expliciete gegevens die dat kunnen bevestigen. Wel is gevraagd naar het percentage cursisten dat via bedrijven en sociale werkplaatsen is geworven. Dat loopt uiteen van 0% tot 40% met een gemiddelde van 17%. Iets minder dan 1 op de 5 nieuwe cursisten is volgens opgave van de roc's in 2009 dus binnengekomen via werving bij bedrijven en sociale werkplaatsen. Gezien de spreiding is er een opvallend groot verschil tussen roc's. Hier is kortom voor veel roc's winst te behalen.

Het aantal roc's dat zich met open dagen en activiteiten in bibliotheken en buurthuizen presenteert, is in 2008 en 2009 groter dan de twee jaar ervoor. Hieronder zullen we echter zien dat activiteiten in buurthuizen en bibliotheken vooralsnog relatief weinig nieuwe cursisten opleveren. De indirecte invloed van dit soort manifestaties op laaggeletterden en hun sociale omgeving is minder makkelijk te peilen. Het is dus heel goed mogelijk dat ze wel indirect effect hebben. Het is belangrijk na te gaan of via buurthuizen en bibliotheken deze groepen in toenemende mate bereikt worden.

De toegenomen inzet van ambassadeurs lijkt een logisch gevolg van inspanningen die vanuit het *Aanvalsplan* zijn verricht om docenten te trainen met het doel cursisten op te leiden tot ambassadeurs. In het *Bronnenboek ten behoeve van de Voortgangsrapportage* (Litjens, 2010) wordt vermeld dat in vier projectjaren 100% van de roc's deelgenomen hebben aan de trainingen van ambassadeursbegeleiders. De ambassadeurs hebben ondertussen een vaste plaats veroverd in het werkveld. Het aantal ambassadeurs per roc verschilt sterk en laat een grote spreiding tussen roc's zien: het aantal ambassadeurs varieert tussen 0 en 13 met een gemiddelde van 6 per roc.

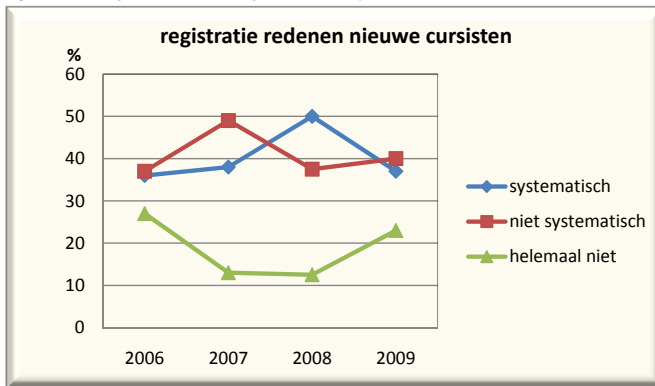
3.4 Registratie en evaluatie van wervingsactiviteiten

De vraag welke activiteiten bijdragen aan de werving en hoe die investeringen zich verhouden tot het aantal nieuwe cursisten zijn twee vragen die zeker gesteld moeten worden om het wervingsbeleid te kunnen evalueren en bijsturen. Eenvoudige antwoorden moeten echter niet worden verwacht, omdat, zoals hiervoor al uiteen is gezet, de uiteindelijke beslissing om de stap te zetten, vaak pas wordt genomen na allerlei zetjes en duwtjes in die richting. Het is dus niet gemakkelijk om vast te stellen wat nu precies de bijdrage van bepaalde activiteiten daarin zijn. Toch is het nuttig om bij te houden welke wervingsactiviteiten in de ogen van nieuwe cursisten hen hebben geholpen om de stap uiteindelijk te zetten. De vraag is of roc's dat systematisch registreren en zo ja, welke inzichten dat oplevert en of ze er vervolgens ook iets mee doen.

REGISTRATIE VAN FACTOREN DIE EEN ROL SPELEN IN DE AANMELDING

In 2006 en 2007 registreerden minder dan 4 op de 10 roc's systematisch wie of wat nieuwe cursisten ertoe had aangezet om zich aan te melden voor een lees- en schrijfcursus. Wel nam van 2006 naar 2007 het aantal roc's toe dat die registratie ter hand nam. De uitkomst van de nieuwe meting is aan die eerdere cijfers toegevoegd. Zie Figuur 3.10.

Figuur 3.10 Registratie van wervingsactiviteiten bij nieuwe cursisten

De centrale vraag is of roc's bijhouden wie of wat nieuwe cursisten heeft doen besluiten om een lees- en schrijf cursus te gaan volgen. Hier tekent zich over een periode van vier jaar een grillig patroon af. Het aantal roc's dat *niet* bijhoudt waardoor cursisten de stap zetten om zich aan te melden daalde in 2007 en 2008, maar is in 2009 weer op het punt van 2006. Over de wijze van registreren: zaten we vorig jaar op ongeveer de helft van de roc's die vrij consequent registreerden, in 2009 is het aantal weer teruggezakt. In 2009 registreerden 37 locaties systematisch, terwijl dit er in 2008 nog 50 waren. Als er geregistreerd wordt dan gebeurt dat in veel gevallen bij de intake op de locaties. Enkele coördinatoren op de locaties melden dat het alleen centraal wordt geregistreerd.

Aan de coördinatoren op de locaties is ook gevraagd aan te geven wat laaggeletterden heeft aangezet om zich voor een lees-, schrijf- en/of rekencursus aan te melden. De gegevens zijn niet in alle gevallen gebaseerd op een systematische registratie. Een tweede kanttekening is, dat de factoren op zich zijn nagegaan en niet in combinatie. Dat laatste zou een beter beeld geven, maar is waarschijnlijk niet goed te beantwoorden door coördinatoren.

Tabel 3.2 Aanleiding om zich op te geven een lees- en schrijfcursus

Aanleiding 2009	Frequentie genoemde aanleiding			
	niet	soms	geregeld	vaak
	%	%	%	%
Eigen initiatief cursist	5	39	37	20
Stimulering door bedrijf cursist	5	48	37	10
Stimulering sociale omgeving	4	37	43	16
Regionale campagnes	12	59	23	7
Landelijke TV-campagnes	12	60	23	5
Doorverwijzers	27	48	17	8
Doorverwijzing bibliotheken	55	39	6	0
Doorverwijzing buurthuizen	51	40	8	2
Anders	77	11	8	4

De drie factoren die in 2007 en 2008 het meest voorkwamen staan ook in 2009 weer in de top drie:

- eigen initiatief van de cursist;
- stimulering vanuit het bedrijf en
- stimulering door de sociale omgeving.

Iets minder dan de helft van de coördinatoren op de locaties geeft aan dat die factoren, al dan niet in combinatie, geregeld tot vaak zijn te beluisteren bij nieuwe cursisten. De percentages zijn niet echt afwijkend van die in 2007 en 2008. Dat geldt ook voor de landelijke en regionale campagnes die volgens 25 tot 30% van de coördinatoren geregeld tot vaak door nieuwe cursisten als de factor of als één van de factoren zijn genoemd om zich aan te melden.

In 2007 gaven slechts enkele coördinatoren (1 à 2%) en in 2008 (4 à 5%) aan dat ze geregeld aanmeldingen kregen van laaggeletterden die door bibliotheken en buurthuizen waren doorverwezen. Nog steeds gebeurt dat relatief weinig. In 2009 wijst 6 à 8% van de NT1-

coördinatoren op deze vorm van aanmelding. Weliswaar een toename, maar daarmee nog geen trend.

Aan de locatiemanagers is de vraag voorgelegd wat cursisten ertoe bracht zich aan te melden. Er zijn naast de genoemde redenen waardoor cursisten zich aanmelden voor een cursus nog een aantal aanvullende redenen genoemd door meerdere roc's. Het gaat dan om cursisten die zich aanmelden door ambassadeurs, door andere cursisten van het roc, of doordat ze eerst een andere cursus op het roc volgden en nog verder wilden leren. Daarnaast worden pr-middelen als folders, persberichten en reclame op de achterkant van een vrachtauto genoemd als middelen waardoor cursisten ertoe gebracht worden zich aan te melden. Tot slot worden meerdere keren wervingsacties via onder andere CWI-instellingen, sociale werkplaatsen en de gemeentelijke sociale dienst genoemd.

De reden voor uitval die door roc's naast de al gemelde redenen het vaakst genoemd wordt, is dat cursisten verhuizen of op zoek gaan naar een locatie dichterbij de woonplaats. Daarnaast is ook overmatig verzuim een reden om eerder te stoppen met de cursus.

In het overzicht is niet de tv-serie *Lees en Schrijf!* van ETV.nl opgenomen en ook niet de bellijn. De bellijn is bedoeld als een (laagdrempelige) voorziening om informatie in te winnen over mogelijkheden van lees- en schrijfcursussen. Serieuze kandidaten voor een lees- en schrijfcursus worden aan het dichtst bijzijnde roc doorgegeven dat vervolgens contact opneemt met de kandidaat. De serie *Lees en Schrijf!* wordt door de regionale zenders op tv gebracht. Met de serie wordt beoogd om laaggeletterden en hun sociale omgeving bewust te maken van de problematiek en van de mogelijkheden om de lees- en schrijfvaardigheden te verbeteren.

Op locatieniveau hebben we de NT1-coördinatoren gevraagd of er aanmeldingen van cursisten zijn op basis van het programma *Lees en Schrijf!* en de bellijn. 40% van de locatiecoördinatoren heeft geantwoord dat cursisten zich hebben gemeld via *Lees en Schrijf!* Hiervan zegt 53% dat er geen cursisten zijn aangemeld (n = 15 is 20% van het totaal). Bij de overige coördinatoren varieert dat tussen 1-18, maar bij de meesten 30% (n = 19, is 12% van totaal) tussen 1 en 2 cursisten. In totaal zijn er via het programma *Lees en Schrijf!* 104 cursisten aangemeld.

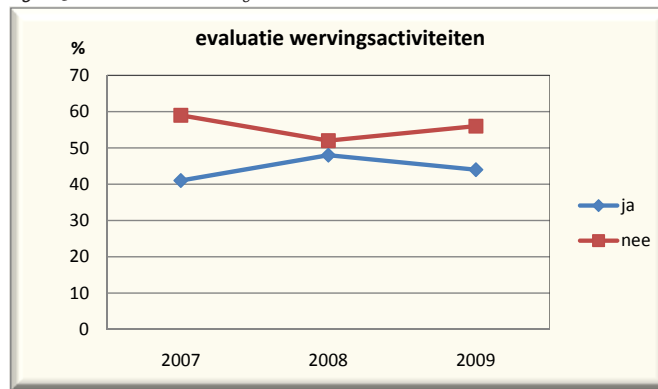
Als het om de invloed van de bellijn gaat, laat 2/3 (n=106) van de locatiecoördinatoren weten op de hoogte te zijn van aanmeldingen via dit kanaal. Hiervan zegt 14% dat er *geen* cursisten zijn aangemeld. Bij de overige 86% van de coördinatoren varieert het aantal aanmeldingen tussen 1 en 140. Bij de helft van hen gaat het om 1-5 cursisten en bij een kwart gaat het om 6-10 cursisten.

EVALUATIE VAN DE WERVING

Gebruiken roc's de informatie over aanmeldingen om hun wervingsactiviteiten te evalueren?

Figuur 3.11 brengt dat in beeld voor de periode 2007-2009.

Figuur 3.11 Evaluatie van wervingsactiviteiten

In 2007 gaven 4 op de 10 NT1-coördinatoren van roc's aan dat ze informatie over aanmeldingen gebruiken om hun eigen werving te evalueren. In 2008 evalueerde de helft wel en de andere helft van de roc's niet. In 2009 ligt het niveau weer op dat van 2007. Iets minder dan de helft van de roc's benut nu die informatie. Er is niet gevraagd of de evaluatie ook aanleiding heeft gegeven om de werving op onderdelen aan te passen. Hier ontvouwt zich hetzelfde beeld als bij het registreren van de bepalende factoren bij aanmelding en inschrijving (zie paragraaf 3.4, tabel 3.2 en figuur 3.10).

3.5 Wachtlijsten

In 2009 is op ongeveer de helft van de roc's sprake van een wachtlijst. Het doel van lees-, schrijf- en/of rekencursussen is dat cursisten die zich aanmelden direct na een intake kunnen instromen. Dat was althans het beeld in 2006-2008. De vraag is van belang of bij een te verwachten grotere instroom de wachtlijsten nog steeds beperkt blijven? In Tabel 3.3 zijn de cijfers voor de periode 2006-2009 naast elkaar geplaatst. De wachtlijsten zijn in 2009 toegenomen van een derde naar iets minder dan de helft. Wellicht verklaart dit het feit dat het aantal cursisten in 2009 stabiliseert (zie verder paragraaf 5.1).

Tabel 3.3 Wachtlijsten

Wachtlijsten		2006	2007	2008	2009
		%	%	%	%
nee		75	66	66	52
ja	minder dan 5 per jaar	8	25	28	33
	6 tot 10 per jaar	13	0	3	12
	11 tot 20 per jaar	4	3	3	0
	meer dan 20 per jaar	0	8	0	3

Het ontstaan van een wachtlijst is dus in het afgelopen jaar opgelopen. In de meeste gevallen blijft dat naar de opgave van de coördinatoren beperkt tot hooguit 5 cursisten per jaar en in een enkel geval iets meer (6-10).

We hebben de roc's de vraag voorgelegd wat de belangrijkste redenen zijn om iemand op een wachtlijst te plaatsen. De twee belangrijkste redenen die roc's noemen om cursisten op een wachtlijst te plaatsen zijn dat groepen vol zijn of dat cursisten verhinderd zijn op de beschikbare tijdstippen. Daarnaast wordt door een enkel roc genoemd dat cursisten op een wachtlijst worden geplaatst omdat er geen passend aanbod is of om de vakantieperiode op die manier te overbruggen.

De beschrijving van het onderwijsaanbod was tot 2006 een belangrijk onderdeel van de rapportage. Met de noodzakelijke wijziging in de opzet van het onderzoek in 2007, van een opgave per schooljaar naar een opgave van de cursisten per kalenderjaar, was het niet langer mogelijk om gegevens over het niveau van cursusgroepen op te vragen. Vanaf 2007 wordt dat alleen nog gedaan op locatieniveau en zoals hiervoor in hoofdstuk 2 is aangegeven, zijn er roc's die alleen op instellingsniveau gegevens aanleveren.

Het opvragen van gegevens op een hoger aggregatieniveau heeft als consequentie dat er minder informatie over cursussen beschikbaar is. In de huidige monitor is nog wel gevraagd naar een aantal kenmerken van cursussen, maar de gegevens zijn globaler. Bovendien was het niet voor locatiecoördinatoren mogelijk om de cursisten uit te splitsen naar alle of enkele opleidingskenmerken. In totaal is dat voor ongeveer twee derde tot driekwart van de cursisten opgegeven. De beschrijving van het cursusaanbod is dus gebaseerd op globalere en beperktere gegevens dan het geval was tot 2006. Ondanks die beperkingen is het nuttig om aan de hand van de verkregen informatie het cursusaanbod te beschrijven. De uitkomsten moeten eerder als een indicatie dan als een nauwkeurig beeld van het aanbod worden geïnterpreteerd.

Naast het aanbod wordt in dit hoofdstuk beschreven of er cursisten bij aanvang en bij afsluiting worden getoetst. Het afnemen van eindtoetsen is van belang om te kunnen bepalen of cursisten het beoogde doel hebben bereikt.

4.1 De cursussen

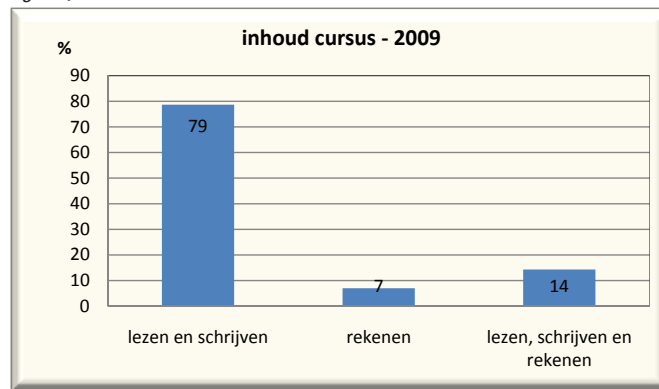
DE INHOUD VAN DE CURSUSSEN

Het cursusaanbod is naar inhoud in drie clusters onderscheiden:

- een aanbod van alleen lezen en schrijven,
- een aanbod van alleen rekenen en
- een aanbod van taal (lezen en/of schrijven) plus rekenen.

Omdat het niet mogelijk is het aanbod te kwantificeren in termen van het aantal cursussen, wordt dat gedaan in termen van het aantal cursisten. Als het bijvoorbeeld alleen om het aanbod van schrijven en lezen gaat, wordt gerapporteerd hoeveel cursisten aan zo'n cursus hebben deelgenomen. Een vergelijking met vorige monitoren is mogelijk, omdat daarin ook het aantal cursisten is vermeld.

Figuur 4.1 Inhoud van de cursus

Verreweg de meeste laaggeletterden – bijna 80% – nemen deel aan een cursus die gericht is op lezen en schrijven. Ongeveer 14% volgt zo'n cursus waarin ook het onderdeel rekenen is opgenomen, terwijl circa 7% alleen komt voor een cursus rekenen. Als teruggeblikt wordt op de afgelopen jaren dan blijkt de belangstelling voor alleen het cursusaanbod rekenen enigszins te

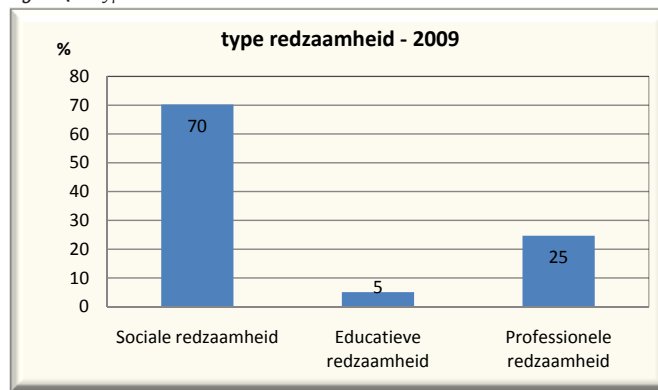
fluctueren: in vier jaar tijd is het percentage cursisten dat alleen een rekencursus volgt gehalveerd van ongeveer 10% in 2006 naar zo'n 5% in 2008 en naar 7% in 2009.

HET DOEL VAN DE CURSUSSEN

Volwassenen die een lees-, schrijf- en/of rekencursus volgen, doen dat in het algemeen om zich beter te kunnen redden in voor hen belangrijke situaties. In de Educatie worden drie typerende situaties onderscheiden die vertaald worden naar de inhoud en het doel van het cursusaanbod. Dat doel kan zijn:

- 1 sociale redzaamheid;
- 2 educatieve redzaamheid;
- 3 professionele redzaamheid.

Figuur 4.2 Type redzaamheid

De meerderheid van de laaggeletterden neemt deel aan een cursus die primair is bedoeld om de sociale redzaamheid te vergroten: ongeveer 70% van de cursisten volgt zo'n lees- en schrijf-cursus. Aan een cursus die de professionele redzaamheid moet vergroten en laaggeletterden beter in staat moet stellen om op de arbeidsmarkt te functioneren, neemt ruim 25% van de cursisten deel. De belangstelling voor educatieve redzaamheid is gering: niet meer dan 4 à 5% volgde in 2009 een cursus die op dat doel is gericht.

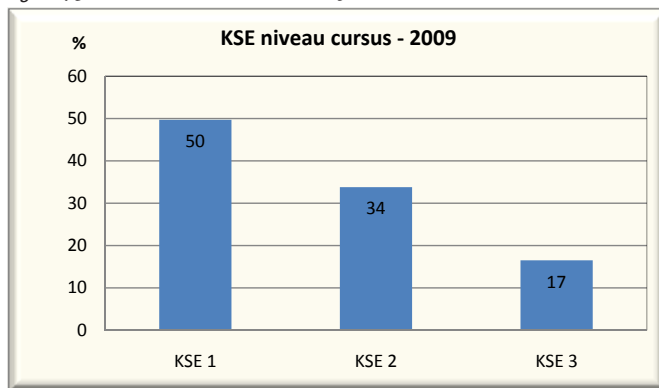
Er lijkt sprake van een lichte verschuiving van educatieve naar professionele redzaamheid. Tot 2007 nam ongeveer 10% van de cursisten deel met als doel educatieve redzaamheid. Voor 2008 en 2009 betekent het dus een halvering. Daarentegen is er een toename in de interesse voor cursussen die juist bedoeld zijn om de professionele redzaamheid te vergroten. De belangstelling voor sociale redzaamheid is hetzelfde gebleven.

Het lijkt aannemelijk om die verschuiving (mede) te verklaren door de toename van het aantal roc's dat de werving heeft uitgebreid naar bedrijven en sociale werkplaatsen. In het kader van het *Aanvalsplan* worden bedrijven ook direct aangesproken op hun verantwoordelijkheid. Het eerder genoemde convenant tussen werkgevers, werknemers en de overheid kan hier ook een rol spelen.

HET NIVEAU VAN DE CURSUSSEN

Tot 2006 richtte de monitor zich uitsluitend op de twee laagste niveaus van de Educatie (KSE1 en KSE2; in de nieuwe terminologie: het zeer lage basisniveau en het lage basisniveau). Vanaf de monitor 2006 is daar niveau KSE3 (basisniveau) aan toegevoegd. De achterliggende gedachte is dat volwassenen als laaggeletterd zijn te beschouwen zolang zij nog niet kunnen lezen, schrijven of rekenen op niveau KSE3 (vgl. B1 in het Raamwerk Nederlands, oftewel niveau 2F in het Raamwerk van de commissie Meijerink). Cursisten die deelnemen aan lees-, schrijf- en/of rekenonderwijs gericht op het bereiken van KSE3 behoren derhalve nog tot de doelgroep.

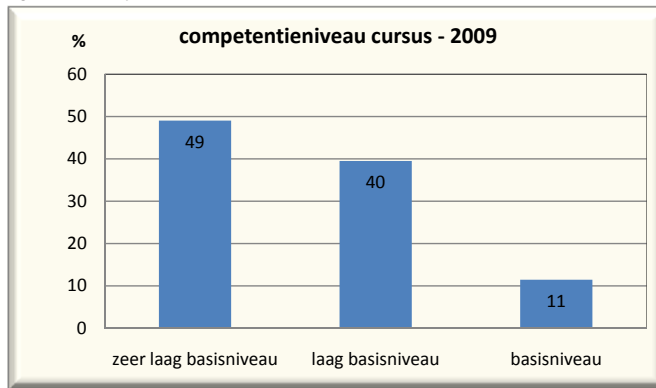
Figuur 4.3 KSE-niveau van de cursussen in 2009

Een kleine 40% van de laaggeletterden volgt een cursus op niveau KSE1 (zeer laag basisniveau), een vergelijkbaar percentage doet dat op niveau KSE2 (laag basisniveau) en iets minder dan een kwart werkt toe naar niveau KSE3 (basisniveau).

De cijfers lijken de verschuiving te bevestigen die in de vorige monitor nog met enig voorbehoud is gemeld, namelijk een toename van het percentage laaggeletterden dat op het laagste niveau (doel niveau KSE1) deelneemt en een afname van het percentage dat naar niveau KSE2 toewerkt. Een mogelijke verklaring is een grotere instroom in de afgelopen jaren van cursisten die voorheen speciaal onderwijs hebben gevolgd. Het percentage cursisten dat naar niveau 3 toewerkt is in de laatste drie jaar vrij constant gebleven, namelijk circa 25%.

Figuur 4.4 Competentieniveau cursus in 2009

De verdeling over de niveaus maakt duidelijk dat veel cursisten een lange weg te gaan hebben om hun lees-, schrijf- en/of rekenvaardigheid zo ver te verbeteren om geletterd genoemd te kunnen worden. Het is realistisch om ervan uit te gaan dat een deel van hen dat niveau niet zal halen, mede of juist gezien hun vooropleiding en cognitieve vermogens. Uitvalcijfers van voorgaande jaren en ook weer van dit jaar (zie verderop in dit hoofdstuk) ondersteunen dat. Een substantieel deel van de cursisten haakt na één, twee of drie jaar af zonder het doel van de cursus (voor de meesten van hen niveau KSE1 of 2) te hebben gehaald.

4.2 Toetsing

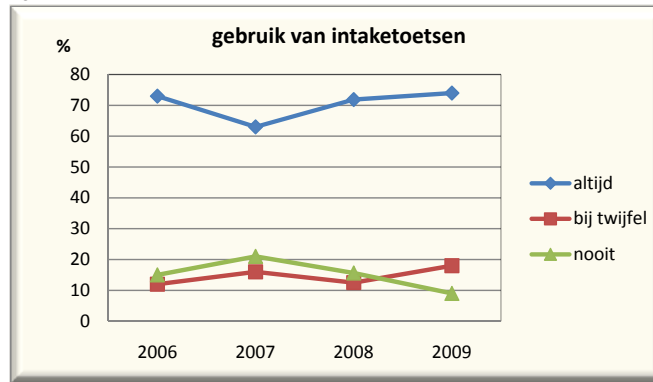
Toetsing van de lees-, schrijf- en/of rekenvaardigheid van cursisten is in ieder geval op twee momenten van belang: aan het begin van de cursus en bij afsluiting van een cursus.

BEPALEN VAN HET BEGINNIVEAU

Het op maat aan kunnen bieden van een cursus is niet alleen een kwestie van het vaststellen van het doel dat laaggeletterden voor ogen hebben (sociale, educatieve of professionele redzaamheid), maar ook zal het vaardigheidsniveau moeten worden bepaald. Zeker voor

cursisten die voor het eerst aan een cursus deel gaan nemen, is dat van belang. Het startniveau kan met toetsen worden bepaald, maar een korte oriëntatieperiode kan daar ook geschikt voor zijn.

Figuur 4.5 Gebruik van intake-toetsen

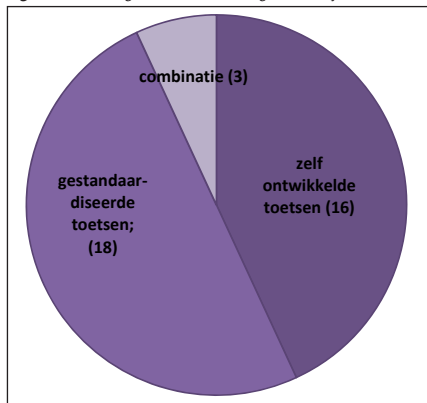

De belangrijkste vaststelling is dat het grootste deel van de roc's gebruik maakt van intake-toetsing. De vraag naar het gebruik van intake-toetsen is voorgelegd aan NT1-coördinatoren en aan locatiecoördinatoren. Figuur 4.5 laat het gebruik van intake-toetsen in de afgelopen jaren zien zoals opgegeven door de NT1-coördinatoren. Slechts 9% van de roc's maakt *geen* gebruik van intake-toetsen. Op 74% van de roc's worden standaard intake-toetsen gebruikt en nog eens bij 18% alleen in geval van twijfel over het niveau van de cursist. Het beeld van de laatste jaren vertoont weliswaar enkele lichte fluctuaties, maar het kan toch als redelijk stabiel worden getypeerd.

De uitkomst van een vergelijkbare vraag die aan de *locatiecoördinatoren* is gesteld, wijst erop dat het gebruik van intake-toetsen iets minder algemeen is. In de periode 2006-2008 heeft iets meer dan 70% van de locatiecoördinatoren aangegeven dat ze gebruik maken van intake-toetsen. In 2009 is dat percentage licht gedaald naar 65%. Ongeveer 17% geeft aan geregeld, maar lang niet altijd gebruik te maken van intake-toetsen en hetzelfde percentage gebruikt helemaal geen intake-toetsen. Ruim een kwart geeft aan dat er geen gebruik van is gemaakt. Wellicht dat de

NT1-coördinatoren in hun antwoord een gemiddeld beeld van het gebruik op de diverse locaties geven en dat dat iets positiever uitvalt. Dat is ook te rijmen met de uitkomst op locatieniveau.

Figuur 4.6 *Categorieën van toetsen gebruikt bij intake*

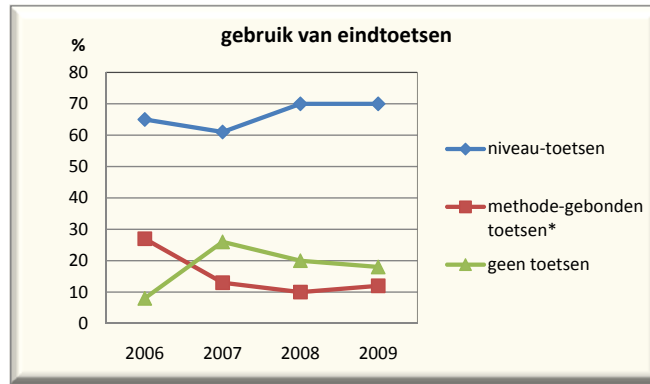

De meeste roc's (18) maken gebruik van gestandaardiseerde toetsen, meestal van Cito. Zestien roc's maken gebruik van zelf ontwikkelde toetsen en drie roc's hanteren zowel gestandaardiseerde als zelfontwikkelde toetsen.

BEPALEN VAN HET EINDNIVEAU

Voor verschillende doelgroepen is het belangrijk te weten of een cursist het beoogde niveau heeft gehaald. Dat zijn in de eerste plaats de aanbieder van het onderwijs (in dit geval de roc's) en de cursisten. In toenemende mate zal ook aan de opdrachtgever (de gemeente) verantwoording moeten worden afgelegd. Een eindtoets kan daar een adequaat instrument voor zijn, maar – al dan niet in combinatie met zo'n toets – kan een eindgesprek plaatsvinden waarin de cursist kan aangeven of hij/zij nu beter in staat is de alledaagse lees- en schrijftaken uit te voeren of dat met meer vertrouwen te doen.

Figuur 4.7 Gebruik van eindtoetsen

* In 2009 heeft een aantal roc's aangegeven zowel niveautoetsen als methodegebonden toetsen af te nemen. Dit aantal is alleen in de categorie niveautoetsen opgenomen en niet in deze figuur.

In 8 op de 10 roc's worden toetsen gebruikt om de lees-, schrijf- en/of rekenvaardigheid bij afsluiting van een cursus vast te stellen. De meeste roc's zetten daar niveautoetsen voor in, een klein deel benut daar methodegebonden toetsen voor. In 2 op de 10 roc's wordt dus niet objectief bepaald of cursisten aan het eind van het programma of aan het eind van het jaar het beoogde doel hebben bereikt.

Deelname aan lees-, schrijf- en rekencursussen

5

In dit hoofdstuk wordt de deelname door laaggeletterden aan lees-, schrijf- en/of rekencursussen in de Educatie (NT1 of NT1½) beschreven. Eerst wordt een beeld van de totale deelname geschetst en komen verschillen tussen regio's en roc's aan de orde (paragraaf 5.1). In een tweede paragraaf komt de deelname door verschillende groepen aan de orde (paragraaf 5.2). In elke paragraaf worden vergelijkingen met voorgaande metingen gemaakt om trends te kunnen laten zien.

45

5.1 De landelijke deelname aan lees- en schrijfcursussen

In 2006 vond het eerste monitoronderzoek plaats in het kader van het Aanvalsplan Laaggeletterdheid naar de deelname aan lees- en schrijfcursussen (Neuvel & Bersee 2007). Vanaf 2007 wordt het aantal cursisten niet meer per schooljaar, maar per kalenderjaar geteld. In het monitoronderzoek 2009 zijn analoog aan dat in 2007 en 2008 gegevens verzameld per kalenderjaar. Vanwege een betere vergelijkbaarheid nemen we hieronder de aantallen op van de afgelopen drie projectjaren.

HET TOTAAL AANTAL CURSISTEN IN 2009

Het totale aantal cursisten dat in 2009 deelneemt aan lees- en schrijfcursussen, komt uit op 12.031. Dat betekent dat de stijging van 2007 (8806) naar 2008 (12031) in 2009 niet is doorgezet, maar gestabiliseerd. Aan de roc's is gevraagd om de cursisten die in twee schooljaren (2007-2008 en 2008-2009) een lees-, schrijf- en/of rekencursus volgden, maar één keer mee te tellen. Er is

expliciet gevraagd naar *nieuwe* cursisten. In paragraaf 5.2 zal blijken dat in 2009 een aanzienlijk deel van de laaggeletterden in het eerste jaar aan het NT1(½)-onderwijs deelneemt.

In 2008 is er een aanzienlijke winst geboekt ten opzichte van een jaar eerder: het aantal is toegenomen met een derde. Deze toename werd door een flink aantal roc's zelf ook onderkend. Die hebben in 2008 in hun eigen instelling een soms aanzienlijke stijging van het aantal cursisten geconstateerd als gevolg van de toegenomen aandacht voor laaggeletterdheid. Sommige roc's onderkennen het effect van landelijke acties, andere roc's zien juist vooral effect van eigen plaatselijke en regionale acties, vaak uitgevoerd in samenwerking met andere lokale en regionale instanties.

Een deel van de roc's heeft aangegeven dat er evenals in 2008 sprake is van een toename van het aantal deelnemers. Daarentegen zijn er ook enkele roc's waar het aantal cursisten terugloopt. Enkele roc's laten weten dat met name de bestedingen van de WEB-gelden onder druk staan en tot vermindering van deelnemers leiden. Ook laten roc's weten dat de wervingsinspanningen vanuit het Aanvalsplan Laaggeletterdheid niet onopgemerkt blijven en een positief effect hebben op het aantal nieuwe aanmeldingen. Het aantal deelnemers mag dan stabiel zijn gebleven, uit de meeste open reacties blijkt dat er sprake is van een positieve trend.

In de tekstboxen hieronder zijn ervaringen opgenomen, zoals NT1-coördinatoren die op het enquêteformulier hebben weergegeven. Omdat deze reflecties een interessant beeld geven van de stand van zaken, nemen we deze zoveel mogelijk ongeredigeerd over. Namen van roc's en van gemeenten zijn uit de citaten verwijderd.

Hierbij onderscheiden we drie categorieën:

- 1 reflecties van roc's met een toenemend aantal deelnemers;
- 2 reflecties van roc's met een dalend aantal deelnemers;
- 3 reflecties van roc's over het effect van inspanningen van het Aanvalsplan.

1. REFLECTIES VAN ROC'S MET EEN TOENEMEND AANTAL DEELNEMERS

- Grote groei in het aantal nieuwe aanmeldingen (onder andere via 0800-nummer) door presentaties van Stichting Lezen & Schrijven, door ondersteuning van Stichting ABC, CINOP en Stichting Expertisecentrum ETV.nl. Twee opmerkingen die betrekking hebben op 2010: de gemeente stopt subsidiëring van activiteiten van Stichting Expertisecentrum ETV.nl die door het roc in eerdere jaren in gang zijn gezet. Bezuinigingen op het WEB-budget 2010 maakt dat een discussie gaat worden gevoerd over beperking van de verblijfsduur en de betekenis daarvan voor deelnemers. Het budget voor NT1 zal naar verwachting krimpen!
- Het aantal cursisten NT1 is binnen het roc duidelijk toegenomen. Deze toename wordt in ieder geval veroorzaakt doordat steeds meer cursisten met een NT2-achtergrond zich aanmelden voor de NT1. In dit kader loopt bij ons een groep die we gemakshalve aanduiden als NT1-2. Deze groep hebben we ingericht in overleg met een sociale werkplaats in de regio. Overigens zitten in de 'gewone NT1-groepen' ook steeds meer cursisten met een NT2-achtergrond. Om deze groep nog beter van dienst te zijn, hebben we ook één groep ingericht als 'spreekgroep NT1-2'. Deelnemers die al NT1 volgen, kunnen hier 1,5 uur per week speciaal aandacht besteden aan het spreken. Onze NT1 groepen zijn goed gevuld, maar er kan niet expliciet worden geconstateerd, dat aanmelding het gevolg is van activiteiten binnen het kader van het Aanvalsplan.
- Het is zeker merkbaar: er is sprake van een groter aantal intakes en deelnemers, van meer aandacht in de media, meer samenwerking tussen gemeenten, instellingen en organisaties. Er komen meer aanmeldingen binnen via de landelijke bellijn, zeker nu het telefoonnummer erbij vermeld staat. In de periode tussen 2008 en 2010 wordt een gemeentelijk Aanvalsplan Laaggeletterdheid uitgevoerd.
- Het blijft aangroeien. In een specifieke gemeente komen de meeste bellers via de bellijn. De nieuwe cursisten kwamen in 2009 binnen na een verhaal van twee 'ambassadeurs zonder training' in de plaatselijke kranten, via familie en/of echtgenotes.
- Het project *Maak een nieuwe start!* werkt samen met bibliotheken en gemeentelijke instanties in de regio. Ook zijn er contacten met de SW-bedrijven. Het 0800-nummer leverde weer meer aanmeldingen op dan in 2008.
- Op dit moment (januari 2010) zijn er beduidend meer cursisten actief met Nederlands in de niveaus 1 en 2. De aanmeldingen lopen het hele jaar door, het valt nooit meer stil, zoals voorheen wel eens gebeurde. Daarnaast komen er vaker telefoontjes binnen van doorverwijzers met vragen naar informatie over taallessen.
- In 2009 heeft het roc meer cursisten gehad dan in 2008. De aanmeldingen via de 0800-lijn betreffen vooral mensen die niet geïnteresseerd zijn in een cursus. Er is meer aandacht voor laaggeletterdheid bij bedrijven en bij de gemeente. ETV in de regio is inmiddels stopgezet in verband met gebrek aan financiën. In 2009 heeft de gemeente geld beschikbaar gesteld voor het uitvoeren van trainingen voor professionals 'herkennen van laaggeletterdheid'. Deze trainingen zijn door twee roc's in de provincie uitgevoerd onder medewerkers van instellingen die mogelijk wel veel te maken hebben met potentieel laaggeletterden. We verwachten daardoor in 2010 meer aanmeldingen voor de cursussen. De gemeente is bezig met het opstellen van een Aanvalsplan laaggeletterdheid, maar stelt geen extra financiën ter beschikking voor de cursussen beter lezen en schrijven. In vergelijking met 2009 is er voor 2010 zelfs minder geld beschikbaar gesteld door de gemeente.

- In de meeste gemeenten merken we een fors toegenomen belangstelling voor lees- en schrijf- en rekencursussen. De aanmeldingen nemen toe en we hebben extra groepen moeten starten. De aanmeldingen zijn ongeveer gelijkmatig verdeeld naar effecten van landelijke acties, lokale en regionale wervingsacties en via toeleiders.
- In het algemeen is het aantal cursisten toegenomen. Een opmerkelijke nieuwe samenwerking is die met de uitzendbranche. Laaggeletterde flexpoolers worden door intercedenten doorverwezen naar de roc's.
- Er melden zich dagelijks mensen aan die belangstelling hebben voor een traject *Nederlands op maat*, hetzij voor henzelf, hetzij voor een cliënt, bekende of buurman en mondjesmaat via de landelijke bellijn. Geregeld via mond-tot-mondreclame door cursisten en door collega's, door andere organisaties zoals welzijn ouderen en thuiszorg.
- We merken dat er meer bekendheid komt over de cursussen laaggeletterdheid. We zijn blij met de gratis boeken voor lees en schrijf. We hebben meer aanmeldingen dan afgelopen jaren.
- Er blijft sprake van een toename van aanmeldingen. In 2009 komen meer aanmeldingen vanuit bedrijven. De werknemers worden intern geschoold en tijdens cursussen blijkt dat sommigen moeite hebben met lezen en schrijven. De algemene bekendheid die gegeven is aan laaggeletterdheid – met name via de media – speelt dan wel degelijk een rol. Het wordt dan herkend en erkend.

2. REFLECTIES VAN ROC'S MET EEN AFNEMEND AANTAL DEELNEMERS

- We hebben erg weinig aanmeldingen binnen gekregen. Naar aanleiding van spotjes et cetera komen wel veel NT2-aanmeldingen binnen. We hebben wel de indruk dat er in de eigen instelling en door middel van het geven van workshops wel meer bekendheid is bij collega's en ambtenaren.
- Sinds het Aanvalsplan op zijn einde loopt is duidelijk dat de belangstelling daarmee ook tanende is. Er wordt flink bezuinigd, provinciale steun wordt niet gecontinueerd en de gemeenten kiezen voor goedkoper, niet voor kwaliteit. Ondanks de grote inzet is het cijfer toegenomen in plaats van afgenomen wat moeilijk uit te leggen is aan bedrijven of anderen.
- Alle aandacht die er landelijk en regionaal besteed is aan laaggeletterdheid vertaalt zich niet in hogere cijfers. Al jaren daalt het aantal deelnemers. In 2009 hadden we opnieuw minder ASA- en allochtone deelnemers. Dit heeft vooral te maken met invoering van de Wet Inburgering die voor verschuivingen heeft gezorgd in de deelnemers die we mogen bedienen met een NT1-aanbod. Het roc merkt ook al jaren op dat met de NT1-monitor niet inzichtelijk gemaakt wordt of het Aanvalsplan Laaggeletterdheid effect heeft. De definitie van laaggeletterden is veel breder dan de NT1-doelgroep. Landelijke en regionale campagnes en acties van Stichting Lezen en Schrijven leveren vooral van oorsprong allochtone deelnemers, die we (grotendeels) niet mogen meetellen. Het roc is de afgelopen jaren samen met een ander roc regionaal zeer actief geweest in samenwerking met gemeenten in de regio. Op lokaal niveau is samen met een ander roc intensief samengewerkt met de gemeente, de bibliotheek, de regionale projectleider laaggeletterdheid aan werving. We hebben meegewerkt aan het project *Taal in de Buurt* en het project met de uitzendbranche, beide op initiatief van Stichting Lezen & Schrijven. De gemeente heeft het initiatief genomen om een bondgenootschap op te richten dat in allerlei bedrijven en instanties zorgt voor aandacht voor het probleem laaggeletterdheid. We werken in gevangenissen en werken samen met instanties die werken met psychiatrische patiënten. De contacten met het bedrijfsleven beginnen te lopen: er zijn van drie verschillende bedrijven cursistengroepen gestart, er worden doorverwijzingen van de uitzendbureaus en diverse andere werkgevers geplaatst. Vrijwel al deze cursisten zijn van allochtone afkomst en met een inburgeringsbehoefte. Helaas heeft de gemeente besloten om trajecten voor laaggeletterden mee te nemen in de aanbestedingen. Er is waarschijnlijk straks geen centraal aanbod meer. Meerdere taalaanbieders zullen volgend jaar de cijfers moeten leveren en de roc's hebben voor de laaggeletterden nog maar een zeer klein marktaandeel.

3 REFLECTIES VAN ROC'S OVER HET EFFECT VAN INSPANNINGEN VAN HET AANVALSPLAN

- Er is absoluut een effect zichtbaar van de landelijke campagnes en inspanningen. De verschillen tussen de gemeenten onderling zijn groot. Er zijn regelmatig telefoontjes van mensen die reageren naar aanleiding van een radio- of tv-reclame of –uitzending. De aanvragen stromen soms binnen. Op provinciaal niveau is Stichting ABC actief. Zij heeft verschillende bijeenkomsten georganiseerd. Er is een werkgroep laaggeletterdheid actief waarin het roc met de bibliotheek en de gemeente gezamenlijk werkt aan een aanvalsplan. In sommige gemeenten is meer belangstelling voor het thema laaggeletterdheid. Er worden gratis boeken lees- en schrijfvaardigheden door meerdere cursisten gebruikt. Boeken zijn te moeilijk voor cursisten met een echt laag niveau. Er is behoefte aan betaalbare NT1-toetsen (portfolio) en methodes die goed afgestemd zijn op het niveau van cursisten. In een enkele gemeente zijn de educatiegelden drastisch verminderd en heeft laaggeletterdheid geen prioriteit. Op andere plaatsen is men wel heel actief geweest in de werving, maar heeft men weinig resultaat kunnen boeken. Bedrijven weten wie de laaggeletterden zijn, maar kunnen werknemers pas stimuleren als zij lees- en schrijfvaardigheid nodig hebben in hun beroep. Op 200 uitnodigingen voor een bijeenkomst over laaggeletterdheid zijn 11 reacties binnengekomen.
- In 2009 is een gering aantal cursisten door de landelijke campagne naar school gekomen. Via de landelijke bellijn komen vaak cursisten die NT2 moeten volgen. Werving op regionaal niveau met hulp van gemeenten geeft meer effect.
- 50 tot 70% van de cursisten NT1 meldt zich door een combinatie van landelijke en regionale activiteiten.
- Helder is dat de toeleverende gemeenten sterk verschillen. Ook zijn er verschillen tussen de laaggeletterdheden zelf, maar ook tussen de betrokken instellingen. Soms is er sprake van een enthousiast team, van een goede samenwerking met Stichting Lezen & Schrijven, met organisaties in de buurt. Laaggeletterdheid is geen probleem maar een gegeven in een hoog geïndustrialiseerde samenleving. We komen geen probleem brengen, maar een aanpak die gericht is op professionals en bewoners in de buurt. Er wordt actief samengewerkt met gemeentelijke instellingen, bibliotheek, sociale raadsleden, bedrijfsleven en scholen, op verschillende niveaus en op verschillende wijzen. Er wordt voorlichting gegeven en workshops verzorgd, pr-instrumenten ontwikkeld. Schriftelijke materialen worden 'laaggeletterd-proof' gemaakt. In september is de aanpak in de buurt gestopt. Er staan vijf cursussen in de wacht, omdat er geen leermiddelen meer bij het roc beschikbaar waren. Vanaf september tot januari 2010 stond de instroom op het roc stil, maar de aanvragen van instellingen bleven. Medewerkers van de bibliotheek hebben een scholing gehad en werken nu samen met het roc aan een nieuw aanbod. Ook op beleidsniveau komt ontwikkeling op gang.
- Landelijke aandacht werkt zeer ondersteunend: aandacht in tv-programma's, spotjes rond de landelijke bellijn, door bekende Nederlanders als Frans Bauer, Paul de Leeuw, Wendy van Dijk en Prinses Laurentien. De instroom is gedurende de maanden september en oktober het hoogst. Over het algemeen is de instroom toegenomen: er is minder schroom om zich aan te melden. Soms doen mensen dit zelf, vaak doet een bekende of hulpverlener dat.

- Het is een mix van zowel lokale acties en landelijke campagnes. Het speelt uiteraard mee dat er ook landelijk aandacht blijft voor laaggeletterdheid middels de spotjes op radio en televisie. Dat moet zeker doorgaan! Daarnaast hebben we onze eigen pr: van plaatselijke huis-aan-huisbladen, wijk- en dorpskrantjes tot interviews in regionale bladen, bezoeken van informatieve markten, activiteiten in het kader van het *Festival van het Leren* en door aanwezig zijn op jaarmarkten enzovoort.
- Momenteel krijgen we minder aanmeldingen via de landelijke bellijn. Gemeenten en instellingen hebben meer aandacht voor laaggeletterdheid. Wat betreft de besteding van het WEB-budget, stellen de gemeenten laaggeletterden als prioriteitsgroep. De samenwerking met bibliotheken is goed. Er komen verder vragen binnen van bedrijvencontacten en rotary's voor presentaties over laaggeletterdheid.
- De gemeenten zijn geïnformeerd en staan achter het project. Ze denken mee en geven snel toestemming om ook kleine groepen les te geven. Deze betrokkenheid heeft zeker te maken met het landelijke Aanvalsplan. Wij werken samen met gemeenten, maatschappelijke organisaties, scholen en bedrijven. Bibliotheken hebben soms een andere keuze gemaakt.
- Landelijke campagnes leveren aanmeldingen op. Bij de sociale werkvoorziening is meer aandacht voor het bestrijden van laaggeletterdheid.
- De samenwerking met bibliotheken is versterkt. Het netwerk met maatschappelijke instellingen is uitgebreid. De samenwerking met verschillende gemeentelijke afdelingen richt zich op één gemeenschappelijk doel: uitvoering van het regionale aanvalsplan; activiteiten van brede scholen; Centra voor Jeugd en Gezin nemen het project in hun (hulp)aanbod op. Publicaties in de pers en op gemeentelijke websites over het regionale aanvalsplan leveren meer aanmeldingen op. De landelijke bellijn en landelijke reclamecampagne leveren meer aanmeldingen op.
- De samenwerking met de gemeenten is zeker verbeterd. De meeste (grotere) gemeenten in de regio hebben een aanvalsplan of zijn daarmee bezig. Regelmatig is er contact over hoe het met het actieplan staat. Laaggeletterdheid is beter bespreekbaar geworden en wordt meer als probleem onderkend, het thema is niet langer een taboe. Er is nog weinig samenwerking met bedrijven. Wel zijn er aanmeldingen via de landelijke bellijn en er komen weinig aanmeldingen via ETV. Er is meer contact met bibliotheken, maatschappelijke organisaties en dergelijke vooral door de inzet van docenten en ambassadeurs uit het netwerk laaggeletterdheid.
- Het roc merkt weinig effecten. Het is natuurlijk de vraag of er minder aanmeldingen zouden zijn als er geen landelijke aandacht is. We krijgen wel aanmeldingen via landelijke bellijn (5-6 per jaar).
- Aandacht voor laaggeletterdheid werkt! Met name door lokale activiteiten (inzet ambassadeurs, diverse activiteiten en campagnes). Ook besteden we veel tijd aan het onder de aandacht brengen van laaggeletterdheid door toeleiders. Bijvoorbeeld door workshops te verzorgen voor het baliepersoneel van de gemeenten, voor de bibliotheken, voor consultants Schuldhulpverlening, voor consultants Werk & Inkomen.

Deze reflecties geven een goed beeld van de stand van zaken op de roc's in 2009. Dit beeld is divers. Het is duidelijk dat de roc's een positieve invloed ervaren van zowel landelijke als

regionale activiteiten die in het kader van het Aanvalsplan Laaggeletterdheid worden gestimuleerd en uitgevoerd. Veel roc's geven expliciet aan dat er sprake is van een toename van allerlei activiteiten en een groeiend aantal cursisten. Op enkele roc's loopt het aantal terug en dit motiveert men met het veranderde Educatiebeleid, de invoering van de Wet Inburgering, bezuinigingen en/of mindere prioritering op gemeentelijk niveau. Een terugkerend signaal uit de grote gemeenten is dat de focus in het Aanvalsplan vooral ligt op laaggeletterden van autochtone afkomst terwijl er een substantiële groep laaggeletterden is van allochtone afkomst.

5.2 Regionale deelname aan lees- en schrijfcursussen

De monitor van 2006 en die van 2007 lieten zien dat de regionale deelname aan lees- en schrijfcursussen in de Educatie globaal genomen de bevolkingsverhouding tussen provincies weerspiegelt. Ook voor 2009 is dat weer nagegaan. Op basis van de bevolkingsgegevens van 20 tot 65-jarigen voor de provincies per 1 januari 2010 (Statline CBS, 2010) zijn de verhoudingen tussen provincies berekend. Hetzelfde is gedaan voor de cursisten. Tabel 5.1 toont de resultaten.

Tabel 5.1 Verdeling cursisten over provincies

Provincies	Bevolking		Cursisten				
	2009*	aantal	2007	2008		2009	
	%			aantal	%	aantal	%
Groningen	3,5	677	7,7	901	7,5	1.191	9,9
Friesland	3,8	325	3,7	559	4,6	788	6,5
Drenthe	2,9	370	4,2	450	3,7	387	3,2
Overijssel	6,7	685	7,8	850	7,1	587	4,9
Flevoland	2,4	228	2,6	440	3,7	392	3,3
Gelderland	11,9	806	9,2	832	6,9	1.043	8,7
Utrecht	7,4	400	4,5	750	6,2	808	6,7
Noord-Holland	16,4	1087	12,3	1873	15,5	1574	13,1
Zuid-Holland	21,3	2.217	25,2	2.843	23,6	2.832	23,5
Zeeland	2,2	158	1,8	137	1,1	103	0,9
Noord-Brabant	14,8	1.227	13,9	1.527	12,7	1.588	13,2
Limburg	6,8	626	7,1	886	7,4	738	6,1
Totaal	100	8.806	100	12.048	100	12.031	100

* CBS Statline 2010: 20-65 jaar op 1 januari 2010 naar provincies.

De belangrijkste conclusie is dat in de meeste provincies het beeld vergelijkbaar is met dat in 2008 (Zuid-Holland), soms min of meer gelijk, soms licht dalend (Drenthe, Limburg, Zeeland) of stijgend (Utrecht, Brabant). Het is interessant te kijken naar de provincies Groningen, Friesland, Gelderland waar sprake is van een sterke toename van het aantal deelnemers. In Overijssel is daarentegen een aanzienlijke afname.

De verdeling van de cursisten over de provincies komt ook in 2009 weer aardig overeen met de verdeling van de bevolking. Er zijn enkele uitzonderingen in de provincies Groningen, Friesland, Gelderland. Evenals in voorgaande jaren telt de provincie Groningen opnieuw relatief veel cursisten. In 2008 was het percentage bijna het dubbele van wat op basis van de bevolkingsverhoudingen is te verwachten; in 2009 is dit percentage verder gestegen naar bijna drie keer. Ook in Friesland is een positieve trend zichtbaar. Was in Gelderland in 2008 sprake van een dalende trend, in 2009 herstelt het beeld van de jaren 2006 en 2007. Naast enkele provincies met verhoudingsgewijs een stijgende trend in het aantal cursisten zijn er ook enkele provincies die moeten inleveren. Opvallend is de sterke terugloop in Overijssel.

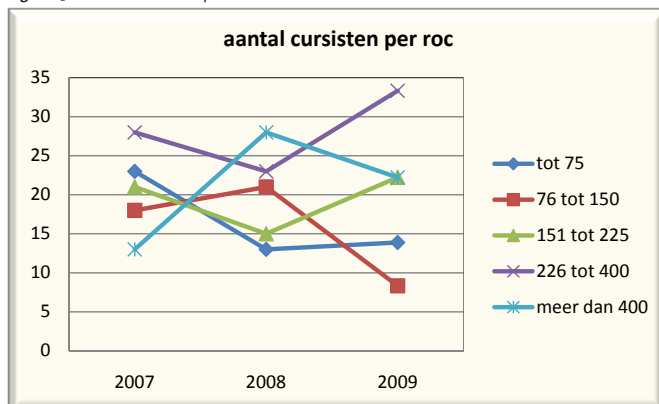
VERSCHILLEN TUSSEN ROC'S

Vorige monitoren (2007 en 2008) en ook deze meting (2009) laten zien dat het aantal cursisten in de roc's sterk verschilt en dat er ook fluctuaties zijn op afzonderlijke roc's. Naast roc's met minder dan 100 cursisten, zijn er roc's die meer dan 1000 cursisten hebben. Om een beeld te geven van deze diversiteit: er is één roc-locatie met 728, maar ook één met slechts vijf cursisten. Tabel 5.2 toont de frequentieverdeling voor 2007, 2008 en 2009.

Tabel 5.2 Aantal cursisten per roc

Aantal cursisten per roc	roc's 2007		roc's 2008		roc's 2009	
	n	%	n	%	n	%
tot 75	9	23	5	13	5	13
76 tot 150	7	18	8	21	3	8
151 tot 225	8	21	6	15	9	24
226 tot 400	11	28	9	23	13	34
meer dan 400	5	13	11	28	8	21
Totaal	39	100	39	100	38	100

Figuur 5.1 Aantal cursisten per roc

In de figuur hierboven blijkt de fluctuatie per jaar. Was er in 2008 sprake van een trend dat een groter percentage roc's meer dan 400 deelnemers heeft, in 2009 is dat aantal weer gedaald. Waren er in 2007 nog negen roc's met ten hoogste 75 cursisten, in 2008 is dat aantal bijna gehalveerd (5). In 2009 is het aantal roc's met meer dan 226 en minder dan 400 cursisten weer enorm toegenomen: van 23 naar 33%.

5.3 Achtergrondkenmerken van cursisten

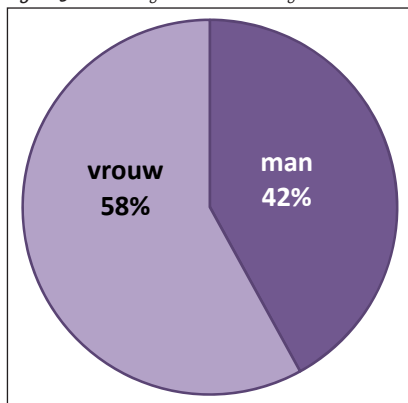
Hoe ziet de populatie van cursisten eruit? Het is niet alleen interessant om dat te weten, het kan tevens duidelijk maken of en welke groepen ondervertegenwoordigd zijn. En dat kan weer betekenis hebben voor het wervingsbeleid. De beschrijving gebeurt voor 4 kenmerken: geslacht, afkomst, vooropleiding en sociaal-maatschappelijke status.

Omdat niet alle roc's (locaties) de gevraagde achtergrondgegevens van cursisten hebben aangegeven, zijn de hieronder gepresenteerde resultaten schattingen van de kenmerken in de totale populatie van laaggeletterde cursisten die deelnemen aan een lees-, schrijf- en/of rekenkursus in de Educatie.

HET GESLACHT VAN DE CURSISTEN

Van ruim 80% van de cursisten is het geslacht bekend. In die groep is de verhouding duidelijk in het voordeel van vrouwen: 58% is vrouw en 42% is man. Dit is vrijwel dezelfde verhouding als in de monitor 2008. Aangenomen mag worden dat die verhouding ongeveer hetzelfde is bij de overige cursisten. In voorgaande jaren werd er ook door meer laaggeletterde vrouwen dan mannen deelgenomen aan lees-, schrijf- en/of rekencursussen, maar de verhouding was toen minder scheef. In 2006 was 55% vrouw en in 2007 53%. Dat wijst erop dat de aanwas in 2008 en 2009 vooral gezocht moet worden bij een grotere deelname door vrouwen aan NT1-cursussen lezen en schrijven.

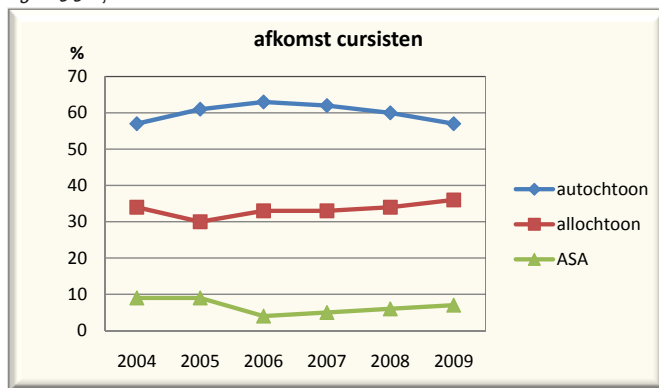
Figuur 5.2 Verdeling van cursisten naar geslacht

DE AFKOMST VAN DE CURSISTEN

In de tellingen wordt ook naar de herkomst van de cursisten gevraagd. Er worden drie groepen onderscheiden: autochtone cursisten, allochtone cursisten en cursisten afkomstig uit de (voormalige) overzeese Rijksdelen, te weten de Antillen, Suriname en Aruba. Die laatste groep wordt kortweg aangeduid als ASA. De verhoudingen tussen die drie groepen in de deelname aan het lees- en schrijfonderwijs is in figuur 5.3 weergegeven. Evenals in eerdere metingen is dit achtergrondkenmerk voor ongeveer 80% van de cursisten opgegeven.

Figuur 5.3 Afkomst van cursisten

Een blik op Figuur 5.3 maakt meteen duidelijk dat de verhouding in de deelname tussen de drie groepen redelijk stabiel is. Afgezien van jaarlijkse fluctuaties is ongeveer 60% van de cursisten van autochtone afkomst, circa 33% van allochtone afkomst en is rond de 6% afkomstig uit de Antillen, Suriname of Aruba. Het percentage cursisten uit de laatste groep is verhoudingsgewijs tussen 2004 en 2009 iets afgenomen, maar is qua aantal ongeveer gelijk gebleven. Het percentage autochtone cursisten zit weer op het niveau van 2004. Verder zijn er geen trends waar te nemen. Dat duidt dus op een stabiele verhouding.

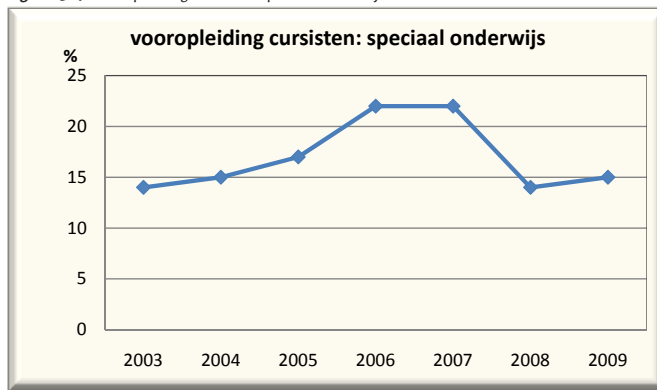
DE VOOROPLEIDING VAN CURSISTEN

De Educatie is vooral bestemd voor volwassenen met een laag opleidingsniveau. Het gaat in het algemeen dan om opleidingen op ten hoogste het niveau van het vmbo. In die groep is het percentage laaggeletterden ook duidelijk hoger dan in groepen die het initieel onderwijs op een hoger niveau hebben afgesloten (Houtkoop, 1999).

Binnen de groep laagopgeleiden is een onderscheid gemaakt tussen degenen die regulier onderwijs hebben gevolgd en degenen die speciaal onderwijs hebben gehad. Omdat met name van allochtone cursisten de opleiding niet altijd goed is te classificeren, of omdat in die groep

het opleidingsniveau wel hoger kan zijn dan vmbo, is er een derde opleidingscategorie 'anders' toegevoegd. Van ongeveer de helft van de cursisten is het opleidingsniveau opgegeven. Het percentage cursisten met een lage, reguliere vooropleiding komt uit op 51%. Dat is vergelijkbaar met 2007. Het percentage dat is gecategoriseerd als 'andere vooropleiding' is van 25% (2007) naar 35% gegaan. Dat betekent dat het percentage cursisten die speciaal onderwijs hebben gevolgd in hun jeugd, is gedaald. Figuur 5.4 brengt dat voor die groep ook in beeld.

Figuur 5.4 Vooropleiding cursisten: speciaal onderwijs

De trendmatige stijging van het aantal cursisten met ten hoogste speciaal onderwijs in de periode 2003 tot 2007 is in 2008 radicaal omgebogen. Steeg de deelname uit die groep tussen 2003 en 2007 van 14% naar 22%, in 2008 komt het percentage weer uit op 14%, wat vergelijkbaar is met 5 jaar geleden. In 2009 is het percentage vergeleken met 2008 weer op het niveau van 2004 (15%). Van een terugloop in absolute zin is echter geen sprake: het aantal cursisten met speciaal onderwijs is ten opzichte van 2007 ongeveer gelijk gebleven.

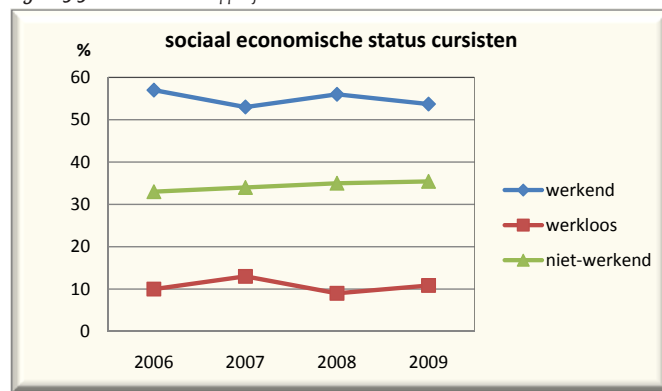
De uitkomsten wijzen er wel op dat de sterke toename van het aantal cursisten tussen 2007 en 2008 heeft plaatsgevonden bij laaggeletterde volwassenen met een lage vooropleiding of een vooropleiding die als 'anders' is geclassificeerd. Er is geen duidelijke extra aanwas in de groep met speciaal onderwijs.

DE SOCIAAL-MAATSCHAPPELIJKE STATUS VAN CURSISTEN

Voor de maatschappelijke positie is een indeling in drie categorieën gebruikt: werkend, werkloos en niet-werkend (huisvrouw, huisman; gepensioneerd; WAO). Van ruim 2700 cursisten (23%) was dit kenmerk bekend. Figuur 5.5 toont de geschatte verdeling in de laatste drie metingen.

Het beeld over de laatste vier jaar is vrij stabiel: het percentage cursisten met betaald werk schommelt rond de 55%, het percentage werklozen ligt op ongeveer 10%. Ongeveer 34% behoort tot de niet-werkenden. Een deel van de cursisten met betaald werk neemt via contracten met bedrijven en sociale werkplaatsen deel aan een cursus. Om hoeveel cursisten dat gaat, kan niet worden gezegd.

Figuur 5.5 Sociaal-maatschappelijke status van cursisten

5.4 Kenmerken van het opleidingstraject

In deze paragraaf wordt naar een aantal kenmerken van het onderwijstraject gekeken. Hoe lang nemen cursisten deel aan een lees-, schrijf- en/of rekencursus? Wordt het beoogde doel bereikt? Wat zijn redenen om voortijdig te stoppen?

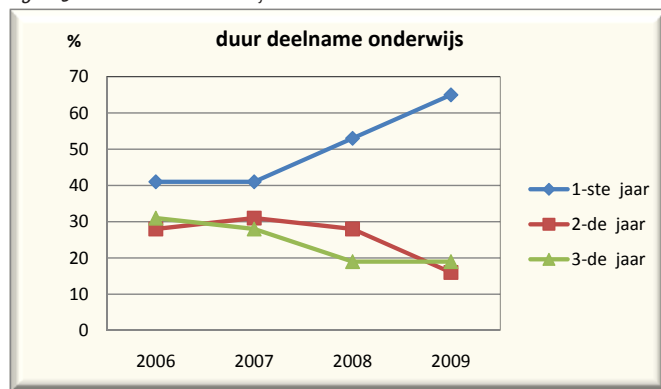
DE DUUR VAN DE DEELNAME

In 2008 en 2009 zien we een interessante trendbreuk met de jaren daarvoor: een aanzienlijke stijging van het aantal *nieuwe* cursisten: deelnemers die in hun eerste jaar zitten.

Veel laaggeletterden hebben een lange weg te gaan om het maatschappelijk wenselijke doel (KSE3) te halen. Voor een (aanzienlijk) deel van hen is dat niveau onbereikbaar. Dat is op te maken uit eerdere rapportages. Met name de combinatie van deelnameduur aan het NT1-onderwijs en het uitstroomniveau noopt tot die conclusie. De uitkomsten in dit rapport bevestigen dat beeld opnieuw.

Locatiecoördinatoren is gevraagd te vermelden hoe lang cursisten staan ingeschreven en van degenen die zijn gestopt of ze de cursus hebben afgerond. Het eerste is voor ruim de helft van de cursisten opgegeven, het tweede voor ruim 60% van de cursisten. Figuur 5.6 brengt de deelnameduur in de afgelopen vier jaar in beeld. Informatie over de afronding is in de volgende paragraaf opgenomen.

Figuur 5.6 Duur deelname onderwijs

Het percentage cursisten dat voor het eerste jaar aan een lees- en schrijfcursus deelneemt, steeg in 2008 voor het eerst aanzienlijk. Dit percentage is in 2009 verder gestegen naar 65%. In 2006

en 2007 nam iets meer dan 40% van alle cursisten voor het eerst aan een NT1-taalcursus deel, in 2008 is dat ruim de helft en in 2009 65%. Dat hogere percentage weerspiegelt de aanwas van cursisten waarover eerder in dit hoofdstuk is gerapporteerd. Omgerekend naar aantallen cursisten betekent het dat in 2009 ongeveer 6.000 laaggeletterde volwassenen aan een taal- of rekenkursus zijn begonnen.

Het percentage laaggeletterde cursisten dat voor het tweede jaar aan een cursus deelneemt is in 2009 verder gedaald naar 16%. Deze daling is vanaf 2007 ingezet. Het percentage cursisten dat drie jaar of langer als deelnemer staat ingeschreven is in 2009 min of meer gelijk gebleven. In absolute aantallen is er echter nauwelijks een verschil met voorgaande jaren (2007: geschat 2500; 2008: geschat 2300). De percentuele daling is toe te schrijven aan de sterk toegenomen instroom.

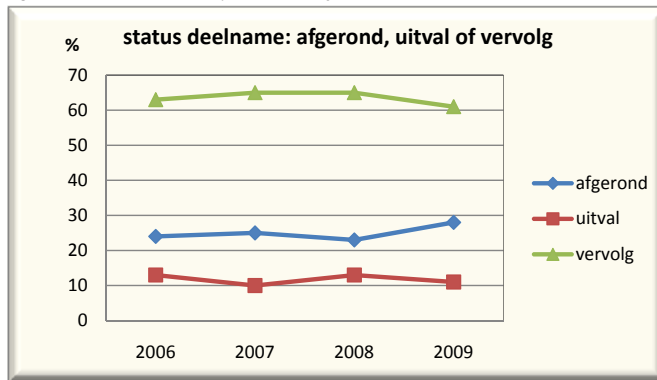
DE DEELNAMESTATUS VAN CURSISTEN

Wat betreft de deelnamestatus zijn drie categorieën onderscheiden:

- 1 vervolgt de cursus op eenzelfde of op een hoger niveau;
- 2 is gestopt na afronding van de cursus en
- 3 is voortijdig gestopt (uitval).

Figuur 5.7 laat de uitkomst van de drie laatste metingen zien. De percentages voor 2009 zijn gebaseerd op de informatie over ruim 7743 cursisten.

Figuur 5.7 Status deelname: afronden, vervolg, uitval

Het beeld is over de afgelopen vier jaar vrij constant. Iets meer dan 60% van de cursisten laat progressie zien of gaat in ieder geval door en slechts 10% (ongeveer) van de cursisten stopt voortijdig. De redenen om voortijdig te stoppen zijn hieronder in tabel 5.3 te vinden. In 2009 zien we een lichte toename van het aantal cursisten – het gaat om 28% – dat de cursus afrondt. Of ze bij de afronding ook het beoogde niveau hebben bereikt is niet uit de gegevens op te maken.

DE UITVAL NADER BEKEKEN

Op bijna alle locaties vinden exitgesprekken plaats met uitvallers. Slechts 5% van de locaties voert geen exitgesprekken. Op circa 85% van de locaties gebeurt dat meestal of altijd, op de overige 10% gebeurt het op ad-hocbasis. De in de exitgesprekken opgegeven redenen en de frequentie waarin ze voorkomen, zoals ingeschat door coördinatoren, zijn opgenomen in Tabel 5.3.

Tabel 5.3 Opgave van redenen voor uitval

	<i>Frequentie genoemde redenen</i>			
	<i>niet</i>	<i>soms</i>	<i>geregeld</i>	<i>vaak</i>
Redenen uitval 2009	%	%	%	%
Ziekte/persoonlijke problemen	7	46	29	18
Geen tijd/te druk met andere zaken	11	50	33	6
Eigen doelstelling bereikt	21	40	27	11
Kreeg baan/(vrijwilligers)werk	26	58	12	4
Cursustijden schikten niet meer	41	46	11	2
Niet langer tijd beschikbaar werkgever	47	48	5	0
De cursus was te moeilijk	82	18	1	0
Problemen met medecursisten	89	11	0	0
De cursus was te makkelijk	86	14	0	0
Problemen met docenten	97	3	0	0
Cursus te duur	98	2	0	0
Anders	89	8	2	1

De volgorde van de gescoorde factoren voor uitval is identiek aan die van 2008. Ziekte en persoonlijke problemen of problemen in de familiekring zijn de meest gehoorde redenen van laaggeletterden om voortijdig met een lees- en schrijfcursus te stoppen. Ruim 90% van de locatiecoördinatoren geeft aan deze redenen te horen in exitgesprekken. Ruim de helft van hen hoort ze geregeld tot vaak.

Eveneens bijna 90% van de locatiecoördinatoren noemt 'geen tijd' of 'te druk' als redenen voor cursisten om af te haken. Het percentage dat die redenen geregeld tot vaak tegenkomt is wat lager (bijna 40%).

Redenen die meer dan de helft van de locatiecoördinatoren te horen krijgt, zijn het vinden van (vrijwilligers)werk en het niet langer schikken van de cursustijden. Ook het intrekken van

faciliteiten door werkgevers komt relatief vaak voor, zij het dat er niet zoveel coördinatoren zijn die dat geregeld tot vaak horen.

Een reden met een aparte status die relatief veel voorkomt is 'de eigen doelstelling bereikt'. Bijna 80% van de coördinatoren geeft aan dat ze cursisten voortijdig zien vertrekken die dat als reden opgeven. Weliswaar gaat het op bijna de helft van de locaties om relatief weinig cursisten, maar op zo'n 30% van de locaties komt het geregeld tot vaak voor dat cursisten om die reden eerder stoppen. Het is niet te zeggen of het persoonlijke doel van cursisten samenvalt met het objectieve cursusdoel. Het is mogelijk dat een deel van de cursisten minder hoge doelen stelt dan waar de cursus naartoe probeert te werken. Het is ook niet uit te sluiten dat het niet toetsen van het beginniveau of het niet betrouwbaar toetsen ervan dit probleem in de hand werkt. In ieder geval wordt wel duidelijk dat niet alle uitvallers als uitvallers aangeduid kunnen worden, maar dat een deel dat voortijdig stopt zichzelf voldoende geletterd acht om zelfstandig alledaagse lees- en schrijftaken te kunnen uitvoeren.

6.1 Inleiding

Eén van de hoofddoelen van de monitor is het in kaart brengen van de deelname door laaggeletterde volwassenen aan lees-, schrijf- en/of rekencursussen. Tot de doelgroep van het onderzoek worden die volwassenen gerekend die het Nederlands in gesproken vorm goed of voldoende goed beheersen om als instructietaal gebruikt te kunnen worden, maar die nog zoveel moeite hebben met het lezen en schrijven van het Nederlands of het rekenen, dat ze als laaggeletterd moeten worden getypeerd.

Deze afbakening impliceert dat volwassenen van allochtone komaf die geen Nederlands spreken, of althans onvoldoende om als instructietaal dienst te kunnen doen, niet tot de onderzoekspopulatie worden gerekend. Het NT2-onderwijs is bedoeld om deze volwassenen Nederlands te leren. Het gaat om een zeer gemêleerde groep, waartoe zowel in de eigen taal analfabete allochtone volwassenen behoren alsook gealfabetiseerde volwassenen met een laag en hoog opleidingsniveau in het land van herkomst.

Hoogopgeleide allochtone volwassenen zullen in het algemeen na deelname aan het NT2-onderwijs hun weg wel weten te vinden. In ieder geval moeten ze in staat worden geacht om hun taalvaardigheid in het Nederlands zelf verder te kunnen verbeteren. Laagopgeleide allochtone volwassenen kunnen, indien voldoende spreekvaardig in het Nederlands, voor de verdere ontwikkeling van hun lees- en schrijfvaardigheid terecht in het NT₁(1½)-onderwijs. Eenmaal in die fase, behoren ze tot de doelgroep van de monitor. De allochtone volwassenen die in hun eigen taal analfabeet zijn kunnen in een zogenaamd alfabetiseringstraject NT2 worden geplaatst om eerst het schrift te leren beheersen.

Omdat deze volwassenen na het alfabetiseringstraject instromen in het reguliere NT2-onderwijs, worden ze niet tot de eigenlijke doelgroep van de monitor gerekend. De telling van deze groep zal dan ook niet samengevoegd worden met de telling sinds 2004 van de gemonitorde doelgroep, maar als een aparte groep worden beschreven. Ook in de samenvatting wordt deze groep apart beschreven.

De hoofdvraag voor dit deel van de monitor is het in kaart brengen van het aantal allochtone volwassenen dat deelneemt aan NT2-alfabetiseringscursussen in roc's. Vanuit de overweging dat deze deelnemers eveneens behoren tot laaggeletterden gezien het feit dat zij nog helemaal geen kennis hebben van geschreven taal. Enkele bijkomende vragen hebben betrekking op de cursus, namelijk welke taal als instructietaal wordt gebruikt en op welke momenten wordt getoetst en met welke toetsen.

Afdelingen NT2 zijn op roc's doorgaans georganiseerd op drie niveaus:

- 1 NT2 alfabetisering: cursisten die geen kennis hebben van geschreven taal;
- 2 NT2 Inburgering: het gaat hier om cursisten die kunnen lezen en schrijven in het Nederlands en die werken aan een CEF-niveau;
- 3 Staatsexamen NT2 I en II.

In deze peiling gaat het om de afdeling NT2-alfabetisering. In de schriftelijke enquête werden de coördinatoren van deze afdelingen NT2-alfabetisering bevraagd over kwantitatieve gegevens over de cursisten en vervolgens over kwalitatieve informatie over het onderwijsaanbod en de aanpak. Er is gekozen voor het op naam toesturen van een korte vragenlijst en vervolgens indien nodig een telefonisch contact. Hieronder worden de resultaten weergegeven van deze schriftelijke en telefonische peiling.

Dit hoofdstuk is verder als volgt opgebouwd. In paragraaf 6.2 wordt in het kort de opzet en de uitvoering beschreven en in paragraaf 6.3 worden de resultaten gepresenteerd. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een samenvatting.

6.2 Opzet en uitvoering van het onderzoek

OPZET

De gegevens over de deelname aan NT2-alfabetiseringsonderwijs zijn met een korte schriftelijke enquête bij de roc's verzameld.

POPULATIE

Het onderzoek richt zich op alle uitvoeringslocaties in roc's die NT2-alfabetisering aanbieden.

VRAGENLIJST

Voor het verzamelen van de gegevens is een korte vragenlijst opgesteld met twee hoofdonderwerpen:

- 1 de deelname aan NT2-alfabetiseringscursussen en
- 2 enkele aspecten van het cursusaanbod.

Voor de deelname gaat het om:

- het totale aantal cursisten in NT2-alfabetiseringscursussen op een locatie;
- het geslacht van de cursisten;
- het al of niet gealfabetiseerd zijn, niet of in een niet-latijns schrift.

Wat betreft de cursus zijn twee aspecten in de vragenlijst opgenomen:

- de instructietaal (Nederlands of de moedertaal van de cursisten);
- informatie over toetsen: worden ze gebruikt? Welke worden gebruikt en op welke momenten?

UITVOERING

In februari en maart (2010) zijn in totaal 40 roc's benaderd met het verzoek de coördinatoren van de afdeling NT2-alfabetisering door te geven. Aan alle coördinatoren is begin maart de vragenlijst toegestuurd. Bij uitblijven van een respons is vanaf half maart telefonisch contact met de coördinatoren opgenomen. Bij een aantal van hen is de vragenlijst tijdens dat gesprek direct afgenomen.

RESPONS EN REPRESENTATIVITEIT

Alle roc's die gegevens hebben aangereikt, laten weten een aanbod te hebben voor analfabele NT2-leerders. Van 21 roc's zijn de vragenlijsten ontvangen, door 19 roc's is niet gereageerd op het verzoek, ook niet na een telefonische herinnering. Daarmee komt de respons uit op 53%. De roc's waarvan een vragenlijst is ontvangen zijn redelijk geografisch gespreid met twee roc's uit de G4. Hoewel de representativiteit niet precies vastgesteld kan worden, mag aangenomen worden dat de gegevens van deze 21 roc's een goede indicatie geven van het NT2-alfabetiseringsonderwijs in roc's. Op basis van die gegevens zal een globale schatting worden gemaakt van de totale deelname.

6.3 Cursusaanbod NT2-alfabetiseringsonderwijs

In de enquête is informatie verzameld over het aantal *uitvoeringslocaties* waarop NT2-alfabetiseringsonderwijs wordt aangeboden en over twee aspecten van dat onderwijs, namelijk de instructietaal en het gebruik van toetsen. De verkregen gegevens worden hieronder kort beschreven. De 21 roc's die hebben gereageerd, hebben in totaal 56 opleidingslocaties. De meeste (15) van deze 21 roc's hebben één uitvoeringslocatie voor NT2-alfabetisering, 4 roc's hebben twee of drie locaties waarop NT2-alfabetiseringsonderwijs wordt aangeboden en 2 roc's tellen elk 2 locaties.

Als *instructietaal* in NT2-alfabetiseringscursussen wordt vrijwel uitsluitend gebruik gemaakt van het Nederlands. Dat is af te leiden uit de onderzoeksgegevens. Op 34 van de 35 locaties was het Nederlands namelijk de instructietaal. Slecht op één locatie vond de instructie in de moedertaal van de cursisten plaats. Dit betrof een groep van 12 cursisten met dezelfde moedertaal.

Het *gebruik van toetsen* is op verschillende punten in een cursus zinvol. Allereerst bij de intake om het beginniveau vast te stellen om daarmee iemand op een gepast cursusniveau in te kunnen laten stromen. Vervolgens tijdens de cursus om voortgang te meten om zo mogelijk het aanbod of traject aan te kunnen passen. Ten slotte bij afsluiting om het eindniveau te kunnen bepalen en daarmee het succes van de cursus.

Het kwalitatieve aspect van deze peiling blijft beperkt tot het gebruik van toetsen bij aanvang (intake), voortgang en afronding. Hieronder een overzicht van het gebruik van de verschillende toetsen.

Tabel 6.1 Toetsen bij intake, voortgang en afronding

Gebruik van toetsen	Aantal locaties die deze toetsen gebruiken
CITO begintoets Alfa	19
CITO voortgangstoets Alfa	21
Alfalex	7
NIVOR	2
Intaketoets Alfa (Bureau ICE)	3
Voortgangstoets Alfa (Bureau ICE)	3
TIWI (Bureau ICE)	6
Profieltoets NT2/Alfa	1
Methodegebonden of leerstofafhankelijke toetsen	3
Assessments	2
Zelf ontwikkelde toetsen	2
Overige toetsen	5

Op basis van de informatie van 56 locaties waar alfabetiseringonderwijs verzorgd wordt aan NT2-cursisten, kan vastgesteld worden dat men bij de intake bijna overal gebruik maakt van toetsen. Een enkele keer wordt aangegeven dat er geen toets wordt gebruikt, maar dat er wel een kleine lees- en schrijftaak wordt verricht. Bij enkele roc's voert de gemeente de intake uit. Bij voortgang en afronding worden bijna op alle roc locaties toetsen afgenomen; slechts één roc neemt geen voortgangstoetsen af en één roc geen eindtoetsen. Bij intake zijn de *begintoets Alfa van CITO* en de *Toolkit Intake Wet Inburgering* – beide van ICE – de meest gebruikte. Om de voortgang tijdens en de afronding aan het eind van een onderwijstraject te bepalen, maakt men wisselend

gebruik van een behoorlijke variatie aan toetsen (zie tabel 6.1). Hiervoor worden ook methodegebonden, leerstofafhankelijke of eigen ontwikkelde toetsen gebruikt.

6.4 Deelname aan NT2-alfabetiseringscursussen

Eerst wordt de deelname aan NT2-alfabetiseringscursussen beschreven in 21 roc's waarvan gegevens zijn ontvangen, vervolgens wordt op basis daarvan een schatting gemaakt van het totaal aantal cursisten.

CURSISTEN IN DE STEEKPROEF BEGIN 2010

Begin 2010 namen 5353 allochtone volwassenen deel aan NT2-alfabetiseringscursussen in 21 roc's uit de steekproef. Dat is gemiddeld ongeveer 250 cursisten per roc en bijna 100 per uitvoeringslocatie. Het aantal cursisten per locatie loopt sterk uiteen, namelijk van 12 tot 1221. De verhouding tussen *mannen en vrouwen* is heel ongelijk: aan NT2-alfabetiseringscursussen nemen ruim 3 keer zoveel vrouwen als mannen deel. Of vrouwen oververtegenwoordigd zijn is niet goed te zeggen. Veel allochtone mannen zouden wellicht al eerder aan dit soort trajecten hebben deelgenomen en wellicht hebben vrouwen lange tijd die kans niet gehad of gegrepen.

Daarnaast is ook gevraagd of de onderwijsinstellingen bij dit alfabetiseringsaanbod onderscheid maken tussen:

- alfabetisering in het Nederlands (als 2e taal);
- alfabetisering in het Nederlands met instructie in de eigen taal.

Op één van de 21 roc's wordt lees- en schrijfonderwijs aangeboden met instructie in de eigen taal. Mogelijk is dit buiten de roc's meer het geval. Alle roc's geven aan het onderwijs direct in het Nederlands aan te bieden.

Vervolgens is gevraagd of men onderscheid maakt tussen anders-gealfabetiseerden versus niet-gealfabetiseerden. De eerste groep is geletterd, maar in een ander schrift dan het Latijnse. Hieronder een overzicht van de aantallen deelnemers binnen de te onderscheiden groepen.

Tabel 6.2 NT2-cursisten in NT2-alfabetiseringsonderwijs

NT2-cursisten in NT2-alfabetiseringsonderwijs				
Aantal	Totaal in 56 locaties op 21 roc's	Gemiddeld per locatie	Hoogste aantal per locatie	Laagste aantal per locatie
Cursisten NT2	5.353	96	1.221	13
Instructie in Nederlands	5.341	95	1.221	0
Instructie in T1	12	0,2	12	0
Anders gealfabetiseerd	153	2,7	34	0
Niet gealfabetiseerd	2.121	38	967	0
Andere groepen	1.405	25	1.221	0
Mannen	1.364	24	330	0
Vrouwen	3.549	63	891	0

Opvallend in dit overzicht is de verhouding tussen het aantal vrouwen en mannen dat deelneemt aan NT2-alfabetiseringscursussen. Het aantal mannen bedraagt bijna 30% en verschilt van het percentage vrouwen (iets meer dan 70%). Overigens is dit voor ervaringsdeskundigen geen onbekend fenomeen.

Wat betreft de *niveau-indeling* van cursisten kan opgemerkt worden dat alle onderwijsinstellingen voor deze vorm van alfabetiseringsonderwijs de niveau-indeling NT2-alfabetisering A/B/C hanteren. De KSE niveau-indeling wordt door de roc's op de afdelingen NT2-alfabetisering niet gehanteerd.

Tot slot kan vastgesteld worden dat de gemiddelde duur van een onderwijstraject aan deze doelgroep 1 tot 4 jaar is. Opvallend genoeg is er veel variatie in de opleidingsduur van deze doelgroep; van drie maanden tot vijf jaar. Veel roc's geven aan dat de opleidingsduur afhankelijk is van het instapniveau van de deelnemers.

AANTAL CURSISTEN IN HET NT2-ALFABETISERINGSONDERWIJS

Aangenomen dat de 21 roc's waarvan gegevens bekend zijn een redelijke doorsnee vormen van alle 41 roc's in ons land, dan is een voorzichtige schatting te maken van het totaal aantal cursisten dat begin 2010 deelnam aan het NT2-alfabetiseringsonderwijs. Uitgaande van gemiddeld ongeveer 250 per roc, zoals gevonden in de steekproef, komt de schatting voor alle 41 roc's uit op ruim **10.000**.

In de eerste peiling van begin 2008 namen naar schatting **6.000** cursisten deel aan het NT2-alfabetiseringsonderwijs en in begin 2009 lag een voorzichtige schatting op **7.000** deelnemers. Er is kortom sprake van een substantiële stijging van het aantal cursisten in het NT2-alfabetiseringsonderwijs.

6.5 Samenvatting en conclusie

In maart 2010 heeft CINOP aanvullend aan het schriftelijk monitoronderzoek naar deelname aan NT1 (1½)-lees- en schrijf en reken cursussen op roc's een kleinschalig onderzoek uitgevoerd om een beeld te krijgen van de deelname van NT2-cursisten aan NT2-alfabetiseringscursussen. In deze peiling ligt het accent op het verzamelen van kwantitatieve informatie door middel van schriftelijke en telefonische bevraging van coördinatoren van afdelingen NT2 van roc's aan de hand van een korte vragenlijst die per mail is toegezonden.

Op basis van informatie van in totaal 21 van de 41 roc's in Nederland – dit is een respons van 53% – kan vastgesteld worden dat een substantieel aantal roc-locaties een aanbod verzorgt aan laaggeletterde NT2-cursisten. Er is informatie voorhanden van 21 roc's en 56 locaties. Deze geven NT2-alfabetiseringscursussen aan *in totaal 5.353 cursisten*. Het grootste deel van deze cursistengroepen zijn vrouwen (72 procent). Het onderwijs wordt gegeven met het Nederlands als instructietaal. De gemiddelde duur van een onderwijstraject aan deze doelgroep is 1 tot 4 schooljaren.

Samenvatting en conclusies

Het hoofddoel van deze monitor is om de deelname door laaggeletterden aan schrijf-, lees- en/of rekencursussen in de Educatie te inventariseren en om zo de effectiviteit van de geleverde inspanningen in het kader van het *Aanvalsplan Laaggeletterdheid* in relatie tot mijlpaal te kunnen evalueren. Daarnaast besteedt de monitor ook aandacht aan de werving en de samenwerking met gemeenten en lokale en regionale organisaties.

In tegenstelling tot 2006 en 2007 concentreren de monitoronderzoeken van 2008 en 2009 zich op de afdelingen Educatie van de roc's. Verkenningen in voorgaande jaren van andere trajecten – welzijnsinstellingen, re-integratiebedrijven – bleken te weinig op te leveren om ze breed te monitoren, terwijl het onderzoek naar het beleid en ondersteuning inzake laaggeletterdheid bij het bedrijfsleven is overgenomen door de Stichting van de Arbeid.

In de monitor 2009 is, evenals in 2007 en 2008 een apart hoofdstuk opgenomen over de monitor die de deelname aan aparte NT2-cursussen inventariseert voor allochtone volwassenen die het schrift in hun moedertaal nog niet beheersen. Die telling staat echter los van de telling in de monitor voor laaggeletterden die aan NT1- en NT1(½)-cursussen lezen, schrijven en/of rekenen deelnemen. Deze laatste categorie beheerst de mondelinge taalvaardigheid.

Allereerst is vermeldenswaard dat de respons in de loop van de vier projectjaren van het Aanvalsplan steeds hoog is geweest en ook dit jaar weer iets hoger is dan in 2008. De enquête die roc-breed is uitgezet in december 2009 heeft geresulteerd in een respons van 92% (36 roc's). De enquêtes die op locatieniveau zijn uitgezet leverden een respons op van ruim 92% (160 locaties). Van nagenoeg *alle* locaties (97%) zijn via de telformulieren of bij enkele roc's via telefonische opgave, de deelnamecijfers verkregen.

7.1 Werving en aanmelding: samenvatting en conclusie

- De meeste roc's organiseren *wervingsactiviteiten* veelal op decentraal niveau en in beperkte mate vindt werving centraal plaats.
- Er is de afgelopen jaren sprake van een duidelijke versterking van de *samenwerking* op lokaal en minder op regionaal niveau. Bijna alle roc's werken in het kader van de aanpak van laaggeletterdheid vooral samen met gemeenten en op beperkte schaal ook met regionale organisaties. Werving is veelal een onderdeel in die samenwerking of in die contacten. Ten opzichte van voorgaande jaren is de samenwerking met gemeenten verder toegenomen.
- Het proces van *planvorming gericht op werving* kende haar hoogtepunt in 2008 en loopt in 2009 iets terug. In 2009 heeft ongeveer de helft van de roc's een beleidsplan voor werving en ongeveer 20% – 5% meer dan in 2008 – geeft aan nog bezig te zijn met de ontwikkeling van een beleidsplan. Ook geven meer roc's (bijna 30%) dan in 2008 aan dat ze niet (meer) bezig zijn met planvorming. De winst op dit punt in de afgelopen jaren bestaat vooral in de opschuiving van roc's van planvorming en –ontwikkeling naar uitvoering en afronding.
- In de monitor van 2009 is voor het eerst ook een peiling gedaan naar de bekendheid met – en betrokkenheid bij – projecten in de wijk: *Taal in de buurt* en *Leren in de wijk*. Ongeveer een derde van de managers van roc-locaties laat weten bekend te zijn met het project *Taal in de buurt* en iets minder dan 20% geeft aan ook daadwerkelijk betrokken te zijn bij deze activiteiten. Gezien het feit dat dit project begin 2009 gestart is, is dit geen onverwachte opbrengst. Een vergelijkbaar patroon zien we bij de activiteiten in het kader van *leren in de wijk*. Er is een substantieel aantal roc-locaties bekend met het thema (40%) en ruim 20% is er ook daadwerkelijk bij betrokken. Het merendeel van de locatiemanagers geeft aan onbekend te zijn met het thema en er geen activiteiten op te ontplooiën.
- Roc's investeren in toenemende mate in het proces van werving. Het percentage roc's dat de *werving financieel ondersteunt* komt opnieuw uit rond de 90%. Er is dus waarschijnlijk sprake van structurele middelen die ook beleidsmatig zijn vastgelegd. Het serieus nemen van de werving

is terug te vinden in een toename van het aantal roc's dat medewerkers ervoor vrij maakt, in een toename van allerlei wervingsactiviteiten alsook in een toename om uitgevoerde wervingsactiviteiten te evalueren.

- Een ontwikkeling die zich de afgelopen vier jaren aftekent is de rol van ambassadeurs in het wervingsproces. Ook zien we dat de open dagen, de activiteiten in de buurthuizen en bibliotheken een stijgende lijn kennen in de periode 2006-2009. Van grote invloed en van een structurele aard is de rol van professionele doorverwijzing door bijvoorbeeld huisartsen, CWI en welzijnsorganisaties. De invloed van mediacampagnes loopt in 2009 iets terug. De toegenomen inzet van ambassadeurs lijkt een logisch gevolg van inspanningen die vanuit het *Aanvalsplan* zijn verricht om docenten te trainen met het doel cursisten op te leiden tot ambassadeurs. Deze ambassadeurs hebben in de loop der jaren een vast positie verworven in het werkveld.
- De *registratie van factoren die een rol spelen bij de aanmelding* van deelnemers laat een grillig patroon zien over een periode van vier projectjaren. Er wordt in 2009 minder systematisch geregistreerd dan in 2008 en meer roc's registeren helemaal niet. De centrale vraag is of roc's bijhouden wie of wat nieuwe cursisten heeft doen besluiten om een lees- en schrijf cursus te gaan volgen. Het aantal roc's dat *niet* bijhoudt waardoor cursisten de stap zetten om zich aan te melden daalde in 2007 en 2008, maar is in 2009 weer gestegen naar het punt van 2006 (ruim een kwart). Over de wijze van registreren: zaten we vorig jaar op ongeveer de helft van de roc's die vrij consequent registreerden, in 2009 is het aantal weer teruggezakt. In 2009 registreerden 37 locaties systematisch, terwijl dit er in 2008 nog 50 waren. Als er geregistreerd wordt dan gebeurt dat in veel gevallen bij de intake op de locaties. Enkele coördinatoren op de locaties melden dat het alleen centraal wordt geregistreerd.
- Wat zijn de belangrijkste *motieven voor een deelnemer om zich aan te melden* voor een cursus lezen en schrijven? De drie factoren die in 2007 en 2008 het meest voorkwamen staan ook in 2009 weer in de top drie: eigen initiatief van de cursist; stimulering vanuit het bedrijf en stimulering door de sociale omgeving. Iets minder dan de helft van de coördinatoren op de locaties geeft aan dat die factoren, al dan niet in combinatie, geregeld tot vaak zijn te

beluisteren bij nieuwe cursisten. De percentages zijn niet echt afwijkend van die in 2007 en 2008. Dat geldt ook voor de landelijke en regionale campagnes die volgens 25 tot 30% van de coördinatoren geregeld tot vaak door nieuwe cursisten als de factor of als één van de factoren zijn genoemd om zich aan te melden. In mindere mate spelen ook buurthuizen en bibliotheken in dit proces een rol.

- Eén ontwikkeling in 2009 is dat meer roc's dan in 2008 laten weten een wachtlijst te hebben: in 2008 had iets meer dan 30% van de roc's een wachtlijst, in 2009 is dit percentage gestegen naar iets minder dan de helft. De twee belangrijkste redenen die roc's noemen om cursisten op een wachtlijst te plaatsen zijn dat groepen vol zijn of dat cursisten verhinderd zijn op de beschikbare tijdstippen.

7.2 Het onderwijsaanbod: samenvatting en conclusie

Het onderwijsaanbod is in vergelijking met voorgaande jaren relatief weinig veranderd. Er is sprake van stabiliteit in termen van doel, inhoud en niveau van de cursussen en de wijze waarop er bij aanvang en op het eind van een cursus getoetst wordt. Hieronder de belangrijkste bevindingen in het jaar 2009.

- *Inhoud van het onderwijsaanbod:* Het grootste deel van de laaggeletterden (80%) volgt een training waarbij de focus ligt op lezen en schrijven. De overige 20% is een combinatie van lezen, schrijven en rekenen (14%) of alleen rekenen (7%). Daarmee is het onderdeel rekenen iets populairder dan in 2008.
- *Doel van het onderwijsaanbod:* Verreweg de meeste cursussen beogen door verbetering van de lees- en schrijfvaardigheid de sociale redzaamheid van de laaggeletterden te vergroten. Een kwart van de cursisten neemt deel aan cursussen gericht op professionele redzaamheid, terwijl niet meer dan 1 op de 10 dat doet om hun educatieve redzaamheid te verbeteren. Er is een verschuiving opgetreden van dat laatste doel naar professionele redzaamheid.

- *Niveau van het onderwijsaanbod:* Het beeld is in hoge mate vergelijkbaar met dat in 2008. Verreweg de meeste cursisten nemen deel aan lees-, schrijf- en/of rekencursussen op de twee laagste niveaus: bijna 50% op niveau KSE1 en 34% op niveau KSE2. De overige deelnemers werken naar niveau KSE3 toe.
- *Bepalen van beginniveau:* Het grootste deel van de roc's maakt gebruik van intake-toetsing. In ruim 80% van de roc's worden toetsen gebruikt om het lees- en schrijfniveau van cursisten aan het begin van een traject (intake) en aan het eind ervan (afsluiting cursus) te bepalen. Slechts 9% maakt geen gebruik van intake-toetsen. Dat is ten opzichte van voorgaande jaren vrijwel hetzelfde gebleven. De meeste roc's (18) maken gebruik van gestandaardiseerde toetsen, meestal van Cito. Zestien roc's maken gebruik van zelf ontwikkelde toetsen en drie roc's hanteren zowel gestandaardiseerde als zelfontwikkelde toetsen.
- *Bepalen van het eindniveau:* In 8 op de 10 roc's worden toetsen gebruikt om de lees-, schrijf- en/of rekenvaardigheid bij afsluiting van een cursus vast te stellen. De meeste roc's zetten daar niveautoetsen voor in, een klein deel benut daar methodegebonden toetsen voor. In 2 op de 10 roc's wordt dus niet objectief bepaald of cursisten aan het eind van het programma of aan het eind van het jaar het beoogde doel hebben bereikt.

7.3 Deelname aan cursussen: samenvatting en conclusie

In deze monitor is voor het vierde achtereenvolgende jaar de deelname van laaggeletterden aan lees-, schrijf- en/of rekencursussen geïnventariseerd. Nadat in 2006 en 2007 al een aanzienlijke toename kon worden geconstateerd, is in 2008 de deelname aan die cursussen nog verder gestegen. Deze stijgende lijn zet in 2009 niet in dezelfde mate voort, maar stabiliseert. Hieronder de belangrijkste conclusies.

- *Het totaal aantal cursisten* dat in 2009 deelneemt aan lees- en schrijfcursussen, komt uit op 12.031. Dat betekent dat de stijging van 2007 (8806) naar 2008 (12048) in 2009 niet is doorgezet, maar is gestabiliseerd. Aan de roc's is gevraagd om de cursisten die in twee

schooljaren (2007-2008 en 2008-2009) een lees-, schrijf- en/of rekencursus volgden, maar één keer mee te tellen. Er is expliciet gevraagd naar *nieuwe* cursisten. Een aanzienlijk deel van de laaggeletterden neemt twee of meer jaar aan het NT1(½)-onderwijs deel.

- *Reflecties van roc's*: Het beeld dat NT1-coördinatoren geven van de situatie in 2009 is divers. Veel roc's hebben naast een sterk toegenomen aandacht voor laaggeletterdheid in de samenleving, zoals met name bij gemeenten, maatschappelijke organisaties, maar ook in de media, een stijging van aanmeldingen opgemerkt. Veel roc's ervaren een positieve invloed van zowel landelijke als regionale activiteiten die in het kader van het Aanvalsplan Laaggeletterdheid worden gestimuleerd en uitgevoerd. Zij geven expliciet aan dat er sprake is van een toename van allerlei activiteiten en een groeiend aantal cursisten. Op enkele roc's loopt het aantal echter terug en dit verklaart men met het veranderde Educatiebeleid, de invoering van de Wet Inburgering, bezuinigingen en/of minder prioritering op gemeentelijk niveau. Een terugkerend signaal uit de grote gemeenten is dat de focus in het Aanvalsplan vooral ligt op laaggeletterden van autochtone afkomst terwijl er een substantiële groep laaggeletterden is van allochtone afkomst. Deze groep beheerst het Nederlands mondeling redelijk goed, maar de schriftelijke vaardigheden zijn nog onvoldoende.
- Op het niveau van *regionale en provinciale inspanningen* en deelname tekenen zich in 2009 enkele ontwikkelingen af die mogelijk een afspiegeling zijn van de inzet en activiteiten die in het kader van het Aanvalsplan zijn gerealiseerd. In de meeste provincies is het beeld vergelijkbaar met dat in 2008 (Zuid-Holland), soms min of meer gelijk, soms licht dalend (Drenthe, Limburg, Zeeland) of stijgend (Utrecht, Brabant). In de provincies Groningen, Friesland, Gelderland is sprake is van een sterke toename van het aantal deelnemers, in Overijssel is daarentegen een aanzienlijke afname.
- *Verschillen tussen roc's*: Vorige monitoren (2007 en 2008) en ook deze meting (2009) laten zien dat het aantal cursisten op de roc's sterk verschilt en dat er ook fluctuaties zijn op afzonderlijke roc's per jaar. Naast roc's met minder dan 100 cursisten, zijn er roc's die meer dan 1000 cursisten hebben. Vervolgens kunnen binnen een roc grote verschillen zijn tussen de afzonderlijke locaties. Om een beeld te geven van deze diversiteit: er is één roc-locatie met

728, maar ook één met slechts vijf cursisten. Leek er in 2008 nog sprake van een trend naar roc's met relatief veel cursisten (ten minste 400), in de laatste peiling blijkt daar toch geen sprake van. Dat aantal ligt in 2009 zelfs iets onder dat van 2008. Ook het aantal roc's met relatief weinig cursisten (hooguit 75) is afgenomen ten opzichte van 2009, namelijk een halvering. Dat betekent dat de deelnamecijfers van de roc's dichterbij elkaar zijn komen te liggen, met name is het aantal roc's met een deelname tussen ruim 200 en 400 cursisten sterk toegenomen en wel van 23 naar 33%.

- De *deelname aan cursussen onderscheiden naar geslacht, herkomst en vooropleiding* is al jaren relatief stabiel. Daar is in 2009 ook niets aan veranderd: het percentage vrouwen is groter dan het percentage mannen, ongeveer 60% van de cursisten is van autochtone afkomst, circa 34% van allochtone afkomst en de overige 5 à 6% is afkomstig uit Aruba, Suriname of de Antillen. De deelname van cursisten die in hun jeugd speciaal onderwijs hebben gevolgd is na jaren van relatieve groei (2004 -2007) weer terug op het percentage van 2004 (15%). Dat is niet zozeer het gevolg van een geringere deelname uit die groep, als wel van de sterke groei in het aantal cursisten dat aan andere vormen van initieel onderwijs heeft deelgenomen.
- Over de *maatschappelijke status van cursisten*: Ongeveer 55% van de laaggeletterde cursisten behoort tot de werkende bevolking, zoals dat in voorgaande jaren ook al het geval was. Rond de 10% is werkloos en circa een derde moet worden gerekend tot de niet-werkende bevolking (huisvrouw of -man, WAO, VUT of AOW).
- *Duur van de deelname aan een cursus*: In 2008 en 2009 zien we een interessante trendbreuk met de jaren daarvoor: een aanzienlijke stijging van het aantal *nieuwe* cursisten: deelnemers die in hun eerste jaar zitten. Het percentage cursisten dat voor het eerste jaar aan een lees- en schrijfcursus deelneemt, steeg in 2008 voor het eerst aanzienlijk. In 2006 en 2007 nam iets meer dan 40% van alle cursisten voor het eerst aan een NT1-taalcursus deel, in 2008 is dat ruim de helft en in 2009 65%.
- *Deelnamestatus van deelnemers*: Het beeld is over de afgelopen vier jaar vrij constant. Iets meer dan 60% van de cursisten laat progressie zien of gaat in ieder geval door en ongeveer 10% van

de cursisten stopt voortijdig. In 2009 is sprake van een lichte toename van het aantal cursisten – het gaat om 28% – dat de cursus afrondt. Of ze bij de afronding ook het beoogde niveau hebben bereikt is niet uit de gegevens op te maken.

- Ziekte, persoonlijke problemen of problemen in de familiekring en gebrek aan tijd zijn ook in 2009 verreweg de meest genoemde *redenen voor uitval*. Overigens verlaat een relatief aanzienlijk deel de cursus voortijdig, omdat ze naar eigen gevoel hun doelstelling hebben bereikt. Redenen samenhangend met de cursus of met personen binnen een cursusgroep, inclusief de docent, zijn nauwelijks een aanleiding om voortijdig te stoppen.

7.4 Deelname aan NT2-alfabetiseringscursussen: samenvatting en conclusie

In de eerste maanden van 2010 is aanvullend aan het monitoronderzoek naar deelname aan NT1-alfabetiseringscursussen op roc's een kleinschalig onderzoek uitgevoerd om een beeld te krijgen van de deelname van NT2-cursisten aan NT2-alfabetiseringscursussen. Op basis van informatie van in totaal 21 van de 41 roc's in Nederland – dit is een respons van 53% – kan vastgesteld worden dat een substantieel aantal roc-locaties een aanbod verzorgt aan laaggeletterde NT2-cursisten. Op deze 21 roc's met in totaal 56 locaties worden NT2-alfabetiseringscursussen verzorgd aan in totaal 5.353 cursisten. Aangenomen dat de 21 roc's waarvan gegevens bekend zijn een redelijke doorsnee vormen van alle 41 roc's in ons land, dan is een voorzichtige schatting te maken van het totaal aantal cursisten dat begin 2010 deelnam aan het NT2-alfabetiseringsonderwijs. Uitgaande van gemiddeld ongeveer 250 per roc, zoals gevonden in de steekproef, komt de schatting voor alle 41 roc's uit op ruim **10.000**. In de eerste peiling van begin 2008 namen naar schatting **6.000** cursisten deel aan het NT2-alfabetiseringsonderwijs en in begin 2009 lag een voorzichtige schatting op **7.000** deelnemers. Er is kortom sprake van een substantiële stijging van het aantal cursisten in het NT2-alfabetiseringsonderwijs. Het grootste deel van deze cursistengroepen zijn vrouwen (72 procent). Het onderwijs wordt gegeven met het Nederlands als instructietaal. De gemiddelde duur van een onderwijstraject aan deze doelgroep is 1 tot 4 schooljaren.

7.5 Conclusie en reflectie

In dit monitoronderzoek is voor het vierde achtereenvolgende jaar de deelname van laaggeletterden aan lees-, schrijf- en rekencursussen geïnventariseerd. Nadat in 2006 en 2007 al een aanzienlijke toename kon worden geconstateerd, is in 2008 de deelname aan deze cursussen nog verder gestegen. In 2009 werd de mijlpaal van 12.500 deelnemers aan alfabetiseringscursussen NT1 bijna bereikt (met 12.048 cursisten). Deze stijgende lijn stabiliseert zich in 2009.

De reflecties van NT1-coördinatoren op deze aantallen deelnemers geven aanwijzingen voor verklaring van deze stabilisering. Het is duidelijk dat roc's een positieve invloed ervaren van zowel landelijke als regionale activiteiten die in het kader van het Aanvalsplan Laaggeletterdheid worden gestimuleerd en uitgevoerd. Veel roc's geven expliciet aan dat er sprake is van een toename van allerlei activiteiten en een groeiend aantal cursisten. Op enkele roc's loopt het aantal echter terug en dit motiveert men met het veranderde Educatiebeleid, de invoering van de Wet Inburgering, bezuinigingen en/of mindere prioritering op gemeentelijk niveau. Een roc uit één van de vier grote gemeenten laat weten dat de lokale overheid steeds meer kiest voor aanbesteding van de trajecten voor laaggeletterden bij private taalaanbieders. Hiermee wordt het marktaandeel van sommige roc's kleiner dan in voorgaande jaren. In dit monitoronderzoek wordt dit – naar alle waarschijnlijkheid groeiend aantal cursisten dat lees- en schrijfcursussen volgt bij particuliere aanbieders – niet meegenomen.

Een terugkerend signaal uit de grote gemeenten is bovendien dat de focus in het Aanvalsplan vooral ligt op laaggeletterden van autochtone afkomst, terwijl er een substantiële groep laaggeletterden van allochtone afkomst is. Deze tendens wordt ondersteund door de resultaten van de peiling van het aantal cursisten in het NT2-alfabetiseringsonderwijs: in 2010 namen naar schatting ruim 10.000 cursisten deel (tegenover 6.000 in 2008 en 7.000 in 2009).

Literatuur

Bohenn, E., Ceulemans, Ch., Guchte, C. van de, Kurvers, J. & Tenderloo, T. van (2005). *Laaggeletterd in de Lage Landen. Hoge prioriteit voor beleid*. Den Haag: Nederlandse Taalunie.

Convenant tussen werkgevers, werknemers en overheid: Structurele aanpak laaggeletterdheid in de samenleving en het bedrijfsleven 2007-2015. Den Haag: Ministerie van OCW.

Doets, C., Groen, P., Huisman, T. & Neuvel, J. (1991). *Functionele Ongeletterdheid in Nederland*. Amersfoort: SVE.

Hoeven, M. van der, Rutte, M. & Laan, M. van der (2005). *Aanvalsplan Laaggeletterdheid 2006-2010. Van A tot Z betrokken*. Den Haag: Ministerie van OCW.

Houtkoop, W. (1999). *Basisvaardigheden in Nederland. De 'geletterdheid' van Nederland: economische, sociale en educatieve aspecten van de taal- en rekenvaardigheden van de Nederlandse beroepsbevolking*. Amsterdam: Max Goote Kenniscentrum.

Houtkoop, W. (2001). *De mensen op niveau 1*. Amsterdam: Max Goote Kenniscentrum

Neuvel, J., Steehouder, P. & Bohenn, E. (1993). *Op uw plaats*. Amersfoort. SVE.

Kuiken, F. (2009). *Voortgangsrapportage Aanvalsplan Laaggeletterdheid over het jaar 2008*. 's-Hertogenbosch: CINOP.

- Neuvel, J. & Bersee, Th. (2003). *Deelname aan het alfabetiseringsonderwijs. Nulmeting*. 's-Hertogenbosch: CINOP.
- Neuvel, J. & Bersee, Th. (2004). *Deelname aan het alfabetiseringsonderwijs. Vervolgmeting 1*. 's-Hertogenbosch: CINOP.
- Neuvel, J. & Bersee, Th. (2005). *Deelname aan het alfabetiseringsonderwijs. Vervolgmeting 2*. 's-Hertogenbosch: CINOP.
- Neuvel, J. & Bersee, Th. (2006). *Deelname aan het alfabetiseringsonderwijs. Vervolgmeting 3*. 's-Hertogenbosch: CINOP.
- Neuvel, J. & Bersee, Th. m.m.v. Audenaerde, R. (2007). *Monitor deelname aan het lees- en schrijfonderwijs door laaggeletterd 2006*. 's-Hertogenbosch: CINOP.
- Neuvel, J. & Meijden, A. van der m.m.v. Sanders, Y. (2006). *Hoe bekend zijn wij met laaggeletterdheid? Een landelijk onderzoek naar het bewustzijn bij volwassenen van laaggeletterdheid in onze samenleving*. 's-Hertogenbosch: CINOP.
- Neuvel, J. m.m.v. Klaassen, A. (2007). *Monitor Lees en Schrijf!* 's-Hertogenbosch: CINOP.
- Neuvel, J., Coppens, P. & Litjens, P. (2008). *Monitor deelname lees- en schrijfonderwijs door laaggeletterden 2007*. 's-Hertogenbosch: CINOP.
- Neuvel, J., Litjens, P., Groot, A., Langens, E., Meziani, M. & Verspiek, M. (2009). *Monitor deelname lees- en schrijfonderwijs door laaggeletterden 2008*. 's-Hertogenbosch: CINOP.
- OECD & Statistics Canada (1995). *Literacy, Economy and Society. Results of the first International Adult Literacy Survey*. Paris: OECD/Ontario: Statistics Canada.

OECD & Statistics Canada (2000). *Literacy in the Information Age. Final Report of the International Adult Literacy Survey*. Paris: OECD/Ontario: Statistics Canada.

